

IZVEŠTAJ O MONITORINGU

PROJEKTA
EKUMENSKE HUMANITARNE
ORGANIZACIJE - EHO

„PODRŠKA (RE)INTEGRACIJI
DRUŠTVENO RANJIVIH
PORODICA KOJE SU SE
DOBROVOLJNO ILI PRISILNO
VRATILE IZ SAVEZNE REPUBLIKE
NEMAČKE U REPUBLIKU SRBIJU”

IZVEŠTAJ O MONITORINGU

projekta

Ekumenske humanitarne organizacije - EHO

„Podrška (re)integraciji društveno ranjivih porodica koje su se dobrovoljno ili prisilno vratile iz Savezne Republike Nemačke u Republiku Srbiju”

Autorke izveštaja i članice monitoring tima:

Mirjana Beara, Ana Bu, Ankica Dragin i Veronika Mitro

Ova publikacija nastala je kao deo projekta “Podrška (re)integraciji ugroženih porodica koje se dobrovoljno vraćaju ili su deportovane iz Savezne Republike Nemačke u Republiku Srbiju”, koji realizuje Ekumenska humanitarna organizacija, a finansira Diakonia Württemberg.

Novi Sad, avgust 2018.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK	6
2. UVOD	7
3. POVRATNICI PO OSNOVU SPORAZUMA O READMISIJI	8
4. POLOŽAJ IZBEGLICA I TRAŽILACA AZILA U NEMAČKOJ	8
5. FORMALNOPRAVNI I STRATEŠKI OKVIR SPROVOĐENJA READMISIJE U SRBIJI	10
6. TERENSKO ISTRAŽIVANJE SOCIJALNE INTEGRISANOSTI POVRATNIKA U REPUBLICI SRBIJI	13
7. REZULTATI ANALIZE PRIKUPLJENIH PODATAKA I INFORMACIJA	14
7.1. Osnovne odlike porodica povratnika uključenih u monitoring	14
7.2. Razlozi odlaska u Nemačku i očekivanja	16
7.3. Boravak u Nemačkoj i podrška	18
7.4. Način povratka u Srbiju	20
7.5. Posedovanje ličnih dokumenata	21
7.6. Stanovanje	21
7.7. Obrazovanje	22
7.8. Ekonomski položaj	24
7.9. Tržište rada i dodatne veštine	25
7.10. Pristup zdravstvenoj zaštiti	26
7.11. Ocena sopstvenog položaja	26
7.12. Pomoć za reintegraciju	27
7.13. Promene koje je povratnicima doneo boravak u Nemačkoj	29
7.14. Planovi povratnika	30
7.15. Preporuke povratnika	31
7.16. Koordinatorica za romska pitanja i predstavnica Centra za socijalni rad u Novom Sadu	31

8. PREPORUKE	34
8.1 Preporuke u vezi sa sprovođenjem projekta	34
8.2. Preporuke za Saveznu Republiku Nemačku	35
8.3. Preporuke za Republiku Srbiju	37
9. LITERATURA I IZVORI	39
9.1. Publikacije, priručnici i izveštaji	39
9.2. Strateška dokumenta Republike Srbije	39
9.3. Međunarodna dokumenta	40
10. PRILOG	40
Iskustva projekta EHO: studije slučaja	40

1. SAŽETAK

Izveštaj pred vama sačinjen je u okviru projekta „Podrška (re)integraciji društveno ranjivih porodica koje su se dobrovoljno ili prisilno vratile iz Savezne Republike Nemačke u Republiku Srbiju”. Projekat realizuje Ekumenska humanitarna organizacija (u daljem tekstu EHO) iz Novog Sada uz podršku Dijakonije Virtemberg iz Savezne Republike Nemačke (u daljem tekstu Nemačka). Cilj projekta je (re)integracija porodica koje su iz nemačke Pokrajine Baden Virtemberg vraćene u Republiku Srbiju (u daljem tekstu Srbija) uz primenu sveobuhvatnog pristupa koji čini niz različitih mera. Izveštaj je nastao u okviru monitoringa sprovedenih projektnih aktivnosti tokom 2016. i 2017. godine i ima nekoliko ciljeva.

Ovaj izveštaj rezultat je nastojanja da se stekne bolji uvid u trenutni položaj povratnika koji su se u Srbiju vratili po osnovu sporazuma o readmisiji. Izveštaj ne odražava položaj, odnosno situaciju u kojoj se nalaze svi povratnici u Srbiju, ali svakako predstavlja validan prikaz trenutnih životnih, prvenstveno socioekonomskih okolnosti u kojima se pripadnici¹ ove višestruko marginalizovane društvene grupe nalaze. Ovim izveštajem se dokumentuju i utvrđuju socioekonomski položaj i potrebe ukupno 130 porodica povratnika, odnosno približno 800 osoba, najvećim delom Roma, nastanjenih u ukupno 32 mesta u Srbiji, kao i njihovi kapaciteti (resursi, sposobnosti) po povratku, ali i tokom trogodišnjeg procesa reintegracije.

Očekuje se da će zaključci i preporuke iznete u ovom izveštaju o monitoringu doprineti prilagođavanju, odnosno unapređenju usluga (i) podrške koja se povratnicima pruža, kako bi ona u što većoj meri odgovarala ciljevima projekta, potrebama korisnika, ali i strateškim ciljevima svih nadležnih i relevantnih aktera, od lokalnog do državnog nivoa. Poslednji, ali ne i najmanje važan, cilj ovog izveštaja je taj da rezultati monitoringa, odnosno njegovi zaključci i ukupno 28 preporuka posluže kao osnova za politički dijalog na temu readmisije kako u Nemačkoj, tako i u Srbiji.

¹ Svi pojmovi u muškom (gramatičkom) rodu odnose se kako na muški, tako i na ženski rod lica na koja se odnose.

2. UVOD

Readmisija (ponovni prijem ili prihvat) je postupak vraćanja i prihvatanja osoba koje (više) ne ispunjavaju uslove za ulazak na teritoriju druge države ili za boravak u njoj.² Osnov za njihovo vraćanje u zemlju čiji su državljani čine sporazumi o readmisiji, tj. međunarodni ugovori koji regulišu ovaj postupak, a koje je Srbija potpisala sa Evropskom unijom i njenim pojedinačnim državama, uključujući i Nemačku.³

Srbija se do 2015. godine nalazila na prvom mestu liste zemalja iz koje potiču tražioci azila u Zapadnoj Evropi. Međutim, Srbija ne raspolaže preciznim podacima o broju njenih državljana koji po bilo kom osnovu borave u drugim zemaljama. Budući da se smatra bezbednom zemljom⁴, procene Saveta Evrope ukazuju na očekivanja da će iz zemalja Evropske unije u Srbiju u dogledno vreme biti vraćeno između 50.000 i 100.000 osoba.⁵ Najviše njih biće vraćeno iz Nemačke, a među njima najbrojniji će biti Romi.

Odluku o tome ko, kada i gde će po osnovu sporazuma o readmisiji biti vraćen u Srbiju donosi isključivo organ one države u kojoj je državljanin Srbije zatečen u nezakonitom boravku.

Od 1996. godine do danas, najveći broj osoba u Srbiju je vraćen iz Nemačke, a potom iz Švajcarske i Švedske. Pitanje readmisije u Srbiji je stoga poslednjih godina dobilo na političkom značaju, prvenstveno zbog velikog broja povratnika koji nameće veći angažman institucija u rešavanju pitanja njihove reintegracije i održivog boravka. Njihova povećana vidljivost u lokalnim zajednicama, naročito u ruralnim sredinama, kod lokalnog stanovništva izaziva podozrenje i otpor. Ovakvo stanje stvara tenzije u lokalnim zajednicama, a dugoročno je i potencijalni izvor konflikta.⁶

Kojim pitanjima se izveštaj bavi?

U očima većine ljudi, povratnici čine jednoličnu i bezličnu grupu o kojoj se malo zna, a mnogo više pretpostavlja. Nastojeći da činjenično zasnovano sagleda položaj povratnika na osnovu njihovih iskustava, ovaj izveštaj se, između ostalih, bavi i sledećim pitanjima:

- ko su povratnici,
- zašto su se odlučili na odlazak,
- kako su živeli pre odlaska u Nemačku, tokom boravka tamo i kako žive sada, po povratku u Srbiju,

2 Izvori za delove 2 i 3: *Priručnik za postupanje u okviru integracije povratnika*, 2009: 7; i Dragin, 2016: 5-6.

3 Srbija je od 1996-2006. „zaključila 15 bilateralnih sporazuma o readmisiji sa 17 zemalja, od kojih su 12 članice Evropske unije.” Perić, 2007: 14.

4 Detaljije o ovoj temi u Wenke *et al*, 2016: 11-26.

5 *Strategija upravljanja migracijama*, 2009: 35.

6 Izvor: <http://www.gradsubotica.co.rs/problemi-sa-naseljenima-nakon-readmisije/>, <https://pannonrtv.com/rovatok/vesti-na-srpskom/martonosani-se-ne-osecaju-bezbedno>, <https://pannonrtv.com/rovatok/vesti-na-srpskom/martonosane-brine-pojava-roma-sa-kosova> (Pristupljeno 26. 05. 2018).

- kakvo je njihovo iskustvo (dobrovoljnog ili prisilnog) povratka,
- čija podrška im je najviše značila tokom boravka u Nemačkoj i po povratku,
- kako ocenjuju podršku koja im je po povratku dostupna i svoj trenutni položaj.

3. POVRATNICI PO OSNOVU SPORAZUMA O READMISIJI

Povratnici po osnovu sporazuma o readmisiji (u daljem tekstu povratnici) u ovom izveštaju su državljani Srbije kojima je odbijen zahtev za azil ili su izgubili pravo na privremeni boravak u Nemačkoj.

Za ovaj izveštaj posebno je značajno to što povratnici u Srbiju nisu formalno, a još manje suštinski, prepoznati u relevantnim propisima koji se odnose na oblasti života u kojima su njihova prava naročito ugrožena, a samim tim ni u ustanovama socijalne zaštite sa kojima najpre i najviše dolaze u kontakt po povratku.⁷

Kada se nakon boravka u inostranstvu vrate u Srbiju, povratnici nastavljaju život pod okolnostima drugačijim od onih na koje su navikli ili očekivali i susreću se sa brojnim problemima. Oni najčešće nemaju ni informacije o tome kome i na koji način treba da se obrate za pomoć kako bi ostvarili svoja zajemčena prava. Povratnici koji su dugo boravili u inostranstvu često su i izolovani u lokalnoj zajednici jer nedovoljno dobro vladaju jezikom nove sredine, pa teško komuniciraju sa lokalnim stanovništvom i institucijama. Sve to dovodi do njihove (ponovne) društvene marginalizacije koja počinje u lokalnim zajednicama, iste one zbog koje se najveći broj njih i odlučio na odlazak u inostranstvo.

Zbog svega ovoga **izuzetno je značajna okolnost** to što **podršku povratnicima u Srbiji**, najčešće putem obezbeđivanja donacija iz inostranstva, **pružaju i organizacije civilnog društva** poput EHO.

4. POLOŽAJ IZBEGLICA I TRAŽILACA AZILA U NEMAČKOJ

U Nemačkoj izbeglice mogu da zatraže azil na granici ili pri nadležnim državnim organima u unutrašnjosti zemlje. Oni se, po pravilu, smeštaju u najbliži centar za inicijalni prihvata i odatle, putem sistema za određivanje kvota, ravnopravno raspoređuju u pojedinačne savezne pokrajine (takozvani EASY_sistem)⁸. U centru za inicijalni prihvata kojem su dodeljeni, obezbeđuje im se smeštaj i ishrana u skladu sa Zakonom o pomoći za tražiocima azila.⁹ Izbeglice lično podnose zahtev za odobravanje azila u jednoj od poslovnica Saveznog ureda za migracije i izbeglice (BAMF) ili jednom od informativnih centara.¹⁰ Prvo se, u okviru takozva-

⁷ Vidi tačku 5.

⁸ Izvor: <http://www.bamf.de/DE/Fluechtlingsschutz/AblaufAsylv/Erstverteilung/erstverteilung-node.html> (Pristupljeno dana 27/07/2018).

⁹ Izvor: <http://www.bamf.de/DE/Fluechtlingsschutz/AblaufAsylv/MeldungAE/meldung-aufnahmeeinrichtung-node.html> (Pristupljeno dana 27/07/2018).

¹⁰ Izvor: <http://www.bamf.de/DE/Fluechtlingsschutz/AblaufAsylv/PersoeneAntragstellung/persoene>

nog Dablinskog postupka, utvrđuje koja je evropska država nadležna za proveru zahteva za odobravanje azila.¹¹ Ukoliko je nadležna Nemačka, odnosno ukoliko u roku od šest meseci ne dođe do prihvata u nekoj drugoj državi članici Evropske unije, BAMF donosi odluku o zahtevu za odobravanje azila na osnovu saslušanja i provere dokumenata i podnetih dokaza. Osnov za donošenje odluke predstavljaju razni oblici zaštite u Nemačkoj: zaštita izbeglica na osnovu Ženevske konvencije o statusu izbeglica (§ 3 Zakona o azilu), pravo na azil (§ 16a Osnovnog zakona, tj. Ustava), supsidijarna zaštita (§ 4 Zakona o azilu) i nacionalna zabrana deportovanja (§ 60 Zakona o pravu boravka).¹² Zahtevi se, grubo rečeno, odobravaju u slučaju opravdane opasnosti od progona ili drugog oblika opasnosti za život i telo. Protiv odluke BAMF-a može da se podnese žalba.¹³

Siromaštvo nije razlog za dobijanje statusa zaštićenog lica u Nemačkoj. Štaviše, zakonodavac je takozvane zemlje Zapadnog Balkana, pa samim tim i Srbiju, proglasio bezbednim zemljama porekla¹⁴. To znači da u aktuelnim političkim sistemima tih zemalja načelno ne postoji opasnost od progona od strane države i da je država u stanju da svoje građane zaštititi od nedržavnog progona. Stoga, takozvana pravna pretpostavka glasi: ne postoji opasnost od progona. Ukoliko se ta pravna pretpostavka na saslušanju ne opovrgne činjenicama ili dokazima, zahtev za odobravanje azila odbija se kao „očigledno neosnovan“. Nakon odbijanja, odnosno pravosnažnosti odluke o odbijanju zahteva, dotično lice u roku od deset dana mora da napusti zemlju. Ako to lice ne napusti zemlju dobrovoljno, mora da računa na deportaciju. Osim toga, na snagu stupa zabrana ulaska i boravka – takozvana zabrana ponovnog ulaska u zemlju. Procenat odobravanja zahteva za azil za lica iz država Zapadnog Balkana ukupno iznosi ispod jednog procenta (vidi tabelu).

Preko internet stranice www.build-your-future.net (GIZ po nalogu Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj) mogu da se pronađu informacije o službama koje pružaju savetodavne usluge licima sa odbijenim zahtevom za azil. Te savetodavne službe, ukoliko više ne postoji nijedna alternativa za povratak, pomažu u nalaženju kontakata u Srbiji. Finansijska pomoć se razlikuje u zavisnosti od savezne pokrajine i ona se, na primer u Baden-Virtembergu, ograničava na pokrivanje putnih troškova, pribavljanje dokumentacije i, u pojedinačnim slučajevima, druge vidove pomoći kao što je na primer početna pomoć stepena D (StarthilfePlus)¹⁵ za osobe sa dugoročno tolerisanim boravkom.

[liche-antragstellung-node.html](#) (Pristupljeno dana 27/07/2018).

11 Izvor: <http://www.bamf.de/DE/Fluechtlingsschutz/AblaufAsylv/PruefungDublinverfahren/pruefung-dublinverfahren-node.html> (Pristupljeno dana 27/07/2018).

12 Izvor: <http://www.bamf.de/DE/Fluechtlingsschutz/AblaufAsylv/Schutzformen/schutzformen-node.html> (Pristupljeno dana 25/07/2018).

13 Izvor: <http://www.bamf.de/DE/Fluechtlingsschutz/AblaufAsylv/Rechtsmittel/rechtsmittel-node.html> (Pristupljeno dana 27/07/2018).

14 Izvor: <http://www.bamf.de/DE/Fluechtlingsschutz/Sonderverfahren/SichereHerkunftsstaaten/sichere-herkunftsstaaten-node.html> (Pristupljeno dana 25/07/2018).

15 Izvor: <https://www.returningfromgermany.de/de/programmes/starthilfe-plus> (Pristupljeno dana 24/08/2018).

Tabela: Zahtevi za azil i napuštanja zemlje lica iz Srbije¹⁶

	2014.	2015.	2016.	2017.	Prva polovina 2018.
Zahtevi za azil	27.148	26.945	10.273	4.915	1.558
Odluke	21.878	22.341	24.178	7.867	1.819
Ukupan broj zaštićenih lica apsolutno	43	26	67	51	13
Ukupan broj zaštićenih lica u %	0,2%	0,1%	0,3%	0,6%	0,7%
Napuštanja zemlje ¹⁷	14.940	23.956	24.364	14.295	5.671
Od toga deportacije (određišna zemlja Srbija)	2.127	3.691	3.769	2.359	785
Lica sa odbijenim zahtevom za azil koja i dalje borave u zemlji ¹⁸					11.068

5. FORMALNOPRAVNI I STRATEŠKI OKVIR SPROVOĐENJA RE-ADMISIJE U SRBIJI

„Imajući u vidu pre svega tehnički karakter Sporazuma između Republike Srbije i Evropske zajednice o readmisiji lica koja nezakonito borave, on sam po sebi ne garantuje povratnicima po readmisiji prava u matičnoj državi, već pre svega predstavlja pravni osnov za svako dalje postupanje u ovim slučajevima. Sporazum sadrži¹⁷ zajedničku izjavu u vezi sa reintegracijom, kojom ugovorne strane ‘priznaju neophodnost efikasne¹⁸, efektivne i održive socioekonomske reintegracije povratnika - građana Srbije’.”¹⁹

Obaveze Srbije, odnosno njenih nadležnih državnih organa, institucija i ustanova u vezi sa omogućavanjem ostvarivanja prava povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji zasnovane su na međunarodnim ugovorima i standardima, kao i na domaćim strateškim doku-

16 Izvori: Savezni ured za migracije i izbeglice, Statistika podnetih zahteva, donetih odluka i aktuelnog stanja (uvek za godine 2014-2017 i prvu polovinu 2018. godine) kao i odgovor Savezne vlade na interpelaciju (Dokumenti Savezne vlade 18/4025; 18/7588; 18/11112; 19/485; 19/3702; pregled objavljen na www.proasyl.de/thema/fakten-zahlen-argumente/statistiken/ sa izuzetkom statistike BAMF-a za prvu polovinu 2018: <http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Statistik/Asyl/hkl-antrags-entscheidungs-bestandsstatistik-kumuliert-2018.html?nn=1694460> (Pristupljeno dana 21/08/2018).

17 Prinudno ili dobrovoljno, u zavisnosti od godine donošenja odluke o napuštanju zemlje.

18 Ulazak u zemlju između 2014. i 2018. godine.

19 Čurčić, 2015: 9.

mentima. Ova okolnost, međutim, u praksi ne podrazumeva i to da su povratnici prepoznati kao posebna, višestruko marginalizovana društvena grupa u zakonodavstvu Srbije, pa se i uslovi, odnosno obaveza primenjivanja pomenutih međunarodnih ugovora različito shvata i tumači, najčešće u odnosu na to kako država, odnosno nadležni organi percipiraju (ne) mogućnost ostvarivanja prava povratnika, povreda njihovih prava ili potreba za pružanjem podrške u određenim oblastima života.

„Položaj povratnika po sporazumima o readmisiji u Republici Srbiji nije regulisan nijednim pravno obavezujućim aktom. Ipak, imajući u vidu probleme sa kojima se ova lica susreću, kao i specifičnosti u ostvarivanju prava koja su im, kao i drugim licima koja borave na teritoriji Republike Srbije garantovana, Vlada Republike Srbije je u februaru 2009. godine usvojila Strategiju reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji.”²⁰

Uprkos tome što su mere pomenute Strategije usklađene sa Ustavom Republike Srbije i još najmanje 15 zakona i podzakonskih akata²¹, kao i domaćih i međunarodnih strateških dokumenata, veliko ograničenje prilikom njene izrade i formulisanja preporuka za reintegraciju povratnika bile su nedovoljno istražene potrebe povratnika, nepostojanje preciznih podataka o njihovom broju, strukturi, vrsti i stepenu ugroženosti, kao i zasebne procene položaja pripadnika posebno ranjivih grupa među povratnicima.

Državna Strategija kao osnov za monitoring i izveštavanje

Ovaj izveštaj odnosi se na prikaz stanja, odnosno položaja povratnika u oblastima obuhvaćenim III delom Strategije pod nazivom „Postojeće stanje i mogućnosti za reintegraciju povratnika i društveno okruženje”, koji određuje i osetljive grupe u procesu povratka. Romi su u ovom delu Strategije, na način sličan onome u propisima u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, prepoznati kao marginalizovana i socijalno ranjiva društvena grupa koja je izložena posebnom riziku u procesu povratka, dok su kao oblasti u kojima je potrebno pratiti i unapređivanti mogućnosti ostvarivanja prava povratnika sledeće: informisanje institucija sistema i povratnika, obezbeđivanje državljanstva i ličnih dokumenata, stambena politika, zapošljavanje, socijalna zaštita, zdravlje i obrazovanje.

Kao poseban mehanizam rešavanja ukupnog pitanja integracije izbeglica i interno raseljenih lica nastali su lokalni akcioni planovi (u daljem tekstu LAP) u ovoj oblasti. LAP-ovi su značajni zbog toga što predstavljaju strateška dokumenta jedinica lokalnih samouprava (u daljem tekstu JLS) nastala na osnovu Strategije, a koja utvrđuju potrebe određenih kategorija stanovništva, kao i mere i aktivnosti u cilju unapređenja njihovog položaja. Povratnici se, kao ranjiva društvena grupa kojoj je potrebna podrška, u LAP-ovima pojavljuju nakon 2009. godine u nastojanju da se sprovedu mere predviđene Strategijom za reintegraciju povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji.

²⁰ Isto.

²¹ Videti prilog Prvom periodičnom izveštaju u okviru monitoringa projekta EHO koji se odnosi na analizu pravnog okvira i postojećih usluga i praksi u Srbiji.

LAP: Mere koje reintegraciju čine održivom

Ono što reintegraciju čini održivom, sprečavajući ujedno i sekundarne migracije, jeste obezbeđivanje odgovarajućih stambenih rešenja i uslova za pristojan život, odnosno ekonomsku održivost. Najefikasniji način za utvrđivanje i rešavanje ovih problema povratnika na lokalnom nivou jeste putem lokalnog akcionog planiranja. Do sada je izradom LAP-ova obuhvaćeno 146 JLS od ukupno 190 gradova i opština u Srbiji²². Ukupno je 124 JLS usvojilo LAP koji se odnosi na unapređenje položaja izbeglica i interno raseljenih lica (u daljem tekstu IRL). U 128 gradova i opština formirani su lokalni saveti ili radne grupe za migracije, koje čine predstavnici nadležnih institucija i organizacija koje se bave rešavanjem problema izbeglica i poboljšanjem uslova života IRL. Posebnu budžetsku liniju za ove namene, putem koje JLS kofinansiraju projekte u minimalnom iznosu od 5-30% ukupne vrednosti projekta, ima 80% JLS. Iako JLS najčešće nemaju dovoljno sopstvenih sredstava za rešavanje pitanja ostvarivanja prava povratnika, značaj LAP-ova ogleda se u tome da su gradovi i opštine njihovom izradom utvrdile probleme i potrebe izbeglica i IRL i predložile, odnosno isplanirale korake ka njihovom rešavanju.

Pregled načina na koji su povratnici prepoznati u preostala četiri strateška dokumenta značajna za rešavanje pitanja ostvarivanja, zaštite i unapređenja prava pripadnika romske zajednice i migranata u Republici Srbiji sledi u nastavku.²³

1. Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine

Povratnici se pominju samo u kontekstu unapređenja pristupa uslugama socijalne zaštite i dostupnosti novčanim davanjima radi smanjenja siromaštva i povećanja socijalne uključenosti Roma i Romkinja u lokalnoj zajednici.

Ova strategija kao operativni cilj postavlja primenu rešenja koja „daju prednost porodici prilikom pružanja podrške deci u riziku, uključujući i posebnu podršku romskoj porodici.” (deo 5.5, posebni cilj 5, operativni cilj 1).

Jedna od mera u okviru pomenutog cilja glasi: „Unaprediti sistem reintegracije tražilaca azila i povratnika, među kojima je veliki broj Roma i Romkinja, po osnovu Sporazuma o readmisiji.”

2. Akcioni plan za primenu Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine za period od 2017. do 2018. godine

Povratnici se pominju samo u poglavlju II, koje se odnosi na stanovanje, kod mere 2.6.1.3.

Ova mera prepoznaje Rome i Romkinje sa Kosova i Metohije i povratnike u procesu readmisije i nalaže „finansiranje programa za unapređenje životnih uslova interno raseljenih lica i druge programe namenjene povratnicima/ama u procesu readmisije, uključujući i Rome i Romkinje.”

²² Podaci IOM iz 2012. godine.

²³ Detaljnije o institucionalnom okviru readmisije u Republici Srbiji u Marković i Kostić, 2017.

Podaci iz Komesarijata za izbeglice i migracije ukazuju na to da je za ovu namenu, odnosno podršku Romima i Romkinjama u procesu readmisije, do sada utrošeno samo 10% ukupnih sredstava iz programa namenjenih reintegraciji povratnika.

3. Strategija suprotstavljanja ilegalnim migracijama u Republici Srbiji za period 2009-2014. godine

Readmisija se pominje u 2. delu ovog dokumenta pod nazivom „Metodologija suprotstavljanja ilegalnim migracijama”. U drugom pasusu dela 2.1.14. pod nazivom „Zaključivanje sporazuma o readmisiji” sporazumi o readmisiji poimaju se kao jedan od „instrumenata u borbi protiv rastućih ilegalnih migracija.”

Readmisija se pominje u 2. delu ovog dokumenta pod nazivom „Metodologija suprotstavljanja ilegalnim migracijama”. U drugom pasusu dela 2.1.14. pod nazivom „Zaključivanje sporazuma o readmisiji” sporazumi o readmisiji poimaju se kao jedan od „instrumenata u borbi protiv rastućih ilegalnih migracija.”

4. Strategija za upravljanje migracijama

U poglavlju 3.10. pod nazivom „Povratnici po osnovu sporazuma o readmisiji” naglašava se da je među državljanima Republike Srbije koji su se vratili, odnosno koji su vraćeni po osnovu ovih sporazuma bilo „pripadnika svih etničkih grupa, a najviše Roma. Problem Roma je najizraženiji i najsloženiji s obzirom na njihovu izuzetno tešku socijalno-ekonomsku situaciju.”

6. TERENSKO ISTRAŽIVANJE SOCIJALNE INTEGRISANOSTI POVRATNIKA U REPUBLICI SRBIJI

Ovaj izveštaj bavi se problemom položaja, odnosno socijalne integrisanosti povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji iz Nemačke u Srbiju.

Izveštajem su obuhvaćeni povratnici u 32 JLS (grada ili opštine) na teritoriji Srbije, od kojih 18 na području Autonomne Pokrajine Vojvodine (APV) i 14 u centralnoj i južnoj Srbiji. Od ukupno 51 naseljenog mesta u kom borave ispitanici obuhvaćeni monitoringom, 71% (36) čine naselja sa odlikama ruralnih područja i načina života, dok 29% (15) imaju odlike urbanih naselja.²⁴

Obradom podataka u ovom izveštaju obuhvaćeno je 130 povratničkih porodica (približno 800 osoba, od kojih polovinu čine korisnici projekta EHO, koji su u okviru projekta primili neki vid podrške od sredine 2016. do kraja 2017. godine. Drugu polovinu čine potencijalni korisnici projekta EHO.

²⁴ Ovaj podatak je značajan sa stanovišta dostupnosti informacija, institucionalne i druge podrške, kao i pristupa tržištu rada, obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti. Povratnicima u urbana naseljena mesta ove usluge su lakše dostupne.

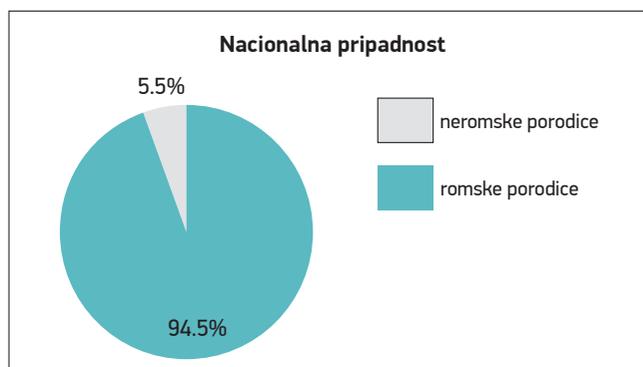
Porodice su ispitane različitim tehnikama. Većina porodica (109, odnosno 84%) intervjuisana je telefonski ili licem u lice uz pomoć unapred pripremljenog seta pitanja u formi upitnika. Još osam porodica ispitano je u slobodnom razgovoru tokom kućne posete, dok je njih 13 učestvovalo u dve fokus grupe. Članice monitoring tima su tokom poseta posmatrale ponašanje ispitanika i članova njihovih porodica tokom intervjua i razgovora, kao i uslove u kojima žive, a tokom realizacije poseta, intervjua i fokus grupa snimljene su i fotografije.

Individualni intervjui urađeni su i sa dve predstavnice nadležnih institucija u Gradu Novom Sadu: koordinatorkom za romska pitanja pri Gradskoj upravi za socijalnu i dečiju zaštitu i predstavnicom Centra za socijalni rad u Novom Sadu (u daljem tekstu CSR) koja se, između ostalog, bavi i povratnicima budući da CSR nema zaposlenu osobu koja se bavi isključivo pitanjima povratnika. Predstavnica CSR sa kojom je obavljen intervjui je i sama svojevremeno tri godine boravila u SR Nemačkoj i tamo radila kao socijalna radnica. Značajan izvor podrške u vidu podataka i informacija, naročito prilikom tumačenja empirijskih podataka u odnosu na specifični lokalni kontekst, bio je tim projekta EHO.

Proces izrade ovog izveštaja trajao je ukupno šest meseci. Pripremni i terenski deo monitoringa (analiza dostupnih dokumenata, utvrđivanje metodologije i priprema istraživačkih instrumenata, sprovođenje intervjua i fokus grupa, analiza i obrada dobijenih podataka) trajao je od sredine januara do kraja aprila 2018. godine, dok je pisanje završnog izveštaja i njegovo prevođenje na nemački i engleski jezik sprovedeno od maja do avgusta.

7. REZULTATI ANALIZE PRIKUPLJENIH PODATAKA I INFORMACIJA

7.1. Osnovne odlike porodica povratnika uključenih u monitoring

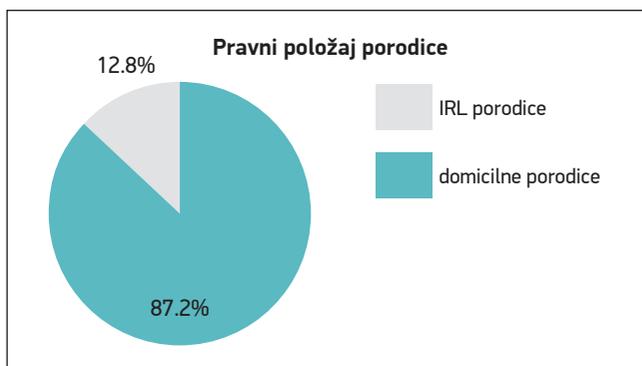

Gotovo **sve porodice** povratnika (94,5%) **pripadaju romskoj nacionalnoj manjini, dok su preostale mešovite.**

Zastupljenost domaćinskih u odnosu na porodice IRL značajno je veća, s tim što je u grupi dosadašnjih korisnika projekta EHO

procenat IRL nešto viši u odnosu na grupu potencijalnih korisnika (20% prema 7%).

U većini porodica (65%) o njihovom položaju govorili su njihovi odrasli muški članovi, dok su u preostalim porodicama (35%) sagovornice bile odrasle žene. U porodicama ispitani-

ika preovlađuju osobe muškog pola.

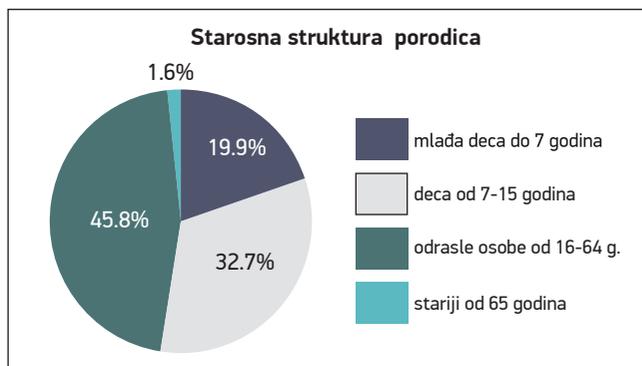
Porodice ispitanika su imale između 2 i 12 članova, a **prosečna porodica je šestočlana** (prosečan broj članova porodice je 5,7).²⁵ Većinom su to mlade porodice u kojima su **najzastupljenija deca do 15 godina (52,6%)**, a zastupljenost stari-

jih od 65 godina iznosi samo 1,6%.

Srpski jezik uglavnom govore svi članovi porodice, a porodice u kući najčešće razgovaraju i na drugim jezicima (najveći broj na romskom, a poneke i na albanskom, rumunskom i mađarskom). Deca u pojedinim porodicama među sobom razgovaraju na nemačkom.

²⁵ Porodica R. (na slici) ima petoro dece, a najstariji sin je prilikom posete bio u školi koju redovno pohađa.

Interno raseljena lica (IRL)

Podatak da 12,8% povratničkih porodica čine IRL je važan za tumačenje rezultata monitoringa. Porodice IRL pre odlaska u Nemačku nisu bile integrisane u lokalne zajednice u Srbiji i suočile su se sa različitim problemima i nakon povratka. Uz to, prema podacima UNHCR-a²⁶, gotovo sva domaćinstva IRL Roma su u riziku od siromaštva. **Ovo potvrđuju i rezultati monitoringa** koji se odnose na ključne faktore reintegracije – stanovanje i obrazovanje:

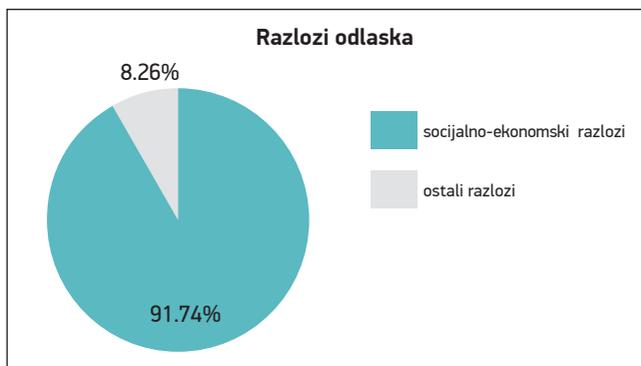
- **42,8% porodica IRL ne mogu duže da ostanu u smeštaju, za razliku od 6,3% domicilnih porodica. Od 12 porodica koje su izjavile da ne mogu duže da ostanu u smeštaju, čak 6 su porodice IRL (50%), iako je samo 12,8% povratničkih porodica IRL.** Razlozi zbog kojih ne mogu duže da ostanu u smeštaju su to što porodice IRL nisu uspele da prodaju nekretnine na Kosovu, ili ih nisu ni imale, što nemaju rodbinu u Srbiji kod koje bi mogle duže da stanuju, itd.
- **više od dve trećine porodica IRL (71%) ima manje od 6 m² stambenog prostora po članu porodice**, dok je kod domicilnih porodica situacija bolja - tek blizu jedne trećine porodica (31,5%) živi u manje od 6 m² po osobi.
- **42,8% dece IRL ne pohađa razred koji odgovara njihovom uzrastu**, za razliku od 26,3% dece iz domicilnih porodica. Najčešći razlog za to je nepoznavanje srpskog jezika.

7.2. Razlozi odlaska u Nemačku i očekivanja

Osnovni razlozi povratnika za donošenje odluke da u Nemačkoj zatraže azil su socioekonomske i zdravstvene prirode.

Učesnici fokus grupa, kao i povratnici ispitani tokom kućnih poseta i telefonskih intervjua, **navode sledeće razloge za odlazak u Nemačku:**

²⁶ „Stopa siromaštva IRL Roma je alarmantna”, Alen, 2016: 17.

„Čuo sam da je tamo **bolji život.**”

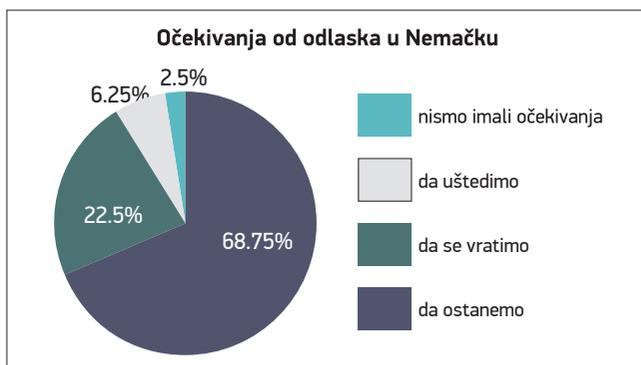
„Otišao sam da se prijavim kao azilant, jer ovde **u Srbiji nemam ništa, ni socijalno, ni posao...**”

„**Pobegli smo od poplave** koja je zadesila sve kuće koje se nalaze u nižem delu Velikog Rita.”

„Ja sam staratelj troje maloletne dece moje ćerke, koja se razvela. Njen bivši muž nam je pretio, osećali smo se ugroženo i to je i policija potvrdila. Dobio sam privremeno starateljstvo nad decom da bi mogli **da napustimo zemlju i tako se spasemo od maltretiranja.**”

„Otišli smo u Nemačku nadajući se da će moji roditelji tamo imati **bolju zdravstvenu negu.**”

„Otišli smo jer smo se nadali da će nam tamo **detetu biti operisane oči** - ali to se nije desilo.”

Većina ispitanih porodica (68.75%) je želela da iznađe mogućnosti **da oстане u Nemačkoj.**

Njihova očekivanja odražavaju **preovlađujuće uverenje u romskim zajednicama da je odlazak u azil sinonim za bolji život**, kao i činjenicu da se poslednjih godina zbog priča o boljem životu

više nego ranije odlazi u Nemačku.

Na pitanja o tome šta su očekivali od života u Nemačkoj, povratnici većinom odgovaraju:

„**Da iznađem način da ostanem i radim u Nemačkoj.**”

„**Da imamo normalne uslove za život.**”

„Da pobegnem od nemaštine.”

„Da imam siguran smeštaj, kuću i posao.”

„Da dobijem radnu dozvolu .”

Među ispitanima je 22,5% onih koji su želeli da se nakon boravka u Nemačkoj vrate u Srbiju. Razlozi za to su različite teškoće sa kojima se suočavaju tražiocu azila tokom boravka u Nemačkoj, a koje su ih razuverile da je život u azilu lagodan.

Ovim porodicama je suočavanje sa svakodnevicom azilantskog života u Nemačkoj bilo neporno i govore o **raznim teškoćama** na koje su u azilu nailazile:

„Bili smo u hajmu²⁷, nismo bili upućeni u svoja prava, nismo mogli da se sporazumevamo, bili su loši uslovi, plašili smo se, bilo nam je teško, sramotili smo se... i hteli smo da se vratimo.”

Neki su izjavili da su želeli da uštede:

„Da uštedim za građevinski materijal za izgradnju krova.”

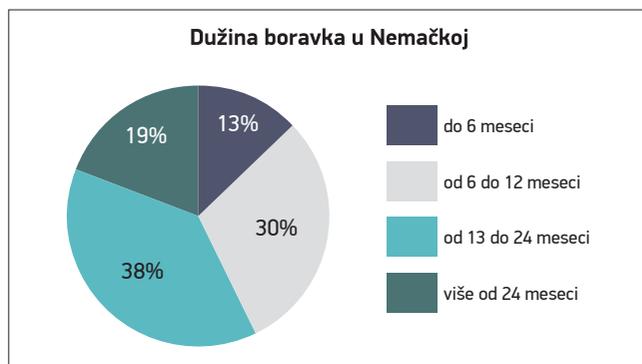
„Da ostanemo što duže, da imamo mogućnosti da uštedimo.”

Dok drugi nisu imali nikakva očekivanja:

„Nismo imali velika očekivanja, znali smo da nemamo prava.”

„Ništa nismo želeli, bilo nam je dobro.”

7.3. Boravak u Nemačkoj i podrška

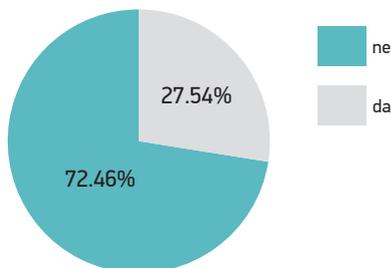
Ispitane porodice **boravile su u Nemačkoj u proseku 17 meseci** u periodu **od 2012. do 2017.** godine. Najkraći boravak je u trajanju od 3 meseca, a najduži 55 meseci.

Među ispitanim porodicama postoje i one koje su po nekoliko puta boravile u Nemačkoj:

„Sedam-osam meseci bih tamo sedeo i onda sam se uvek dobrovoljno vraćao, ponovo idem

27 Od nemačkog Heim = dom, skraćeno od Asylheim = dom za azilante.

Da li ste u Nemačkoj imali kontakte sa nekom radnom grupom za azil ili volonterima za podršku?

– ponovo me isteraju. Najduže sam bio osam meseci, a najkraće pet meseci. Četiri puta sam išao tamo-ovamo.”

Povratnicima je tokom perioda traženja azila u Nemačkoj najviše značila pomoć pojedinaца iz crkvenih i humanitarnih organizacija u vidu savetovanja i materijalne podrške

(lekova, opreme za bebe, druge vrste humanitarne, novčane i stručne pomoći), kao i **pomoć osoba koje su imale iskustva slična njihovim** i govorile srpski i nemački jezik.

Prema podacima prikupljenim putem upitnika, 27,54% porodica izjavljuje da je imalo **kontakte sa nekom radnom grupom za azil ili volonterima za podršku**.

Ispitanici najčešće ne umeju da navedu koje institucije, organizacije ili grupe su im pomogle, ali zato **često navode lična imena osoba koje su im pomagale**, ili načelno „*ljudi iz organizacija Dijakonija, Karitas, i Crveni krst*”, „*lokalna crkvena humanitarna organizacija*”, „*neki ljudi iz njihove crkve*”, „*gospođa iz nevladine organizacije*”, „*volonteri*”, „*socijalna radnica u hajmu*” i slično.

Učesnici u fokus grupama, kao i oni koji su posećeni u kućnim posetama, **izjavljuju da su volonteri crkvenih organizacija**, Karitasa i Dijakonije, **mnogo pomogli svim azilantima**, posebno prilikom snalaženja na početku njihovog boravka. Pojedini korisnici navode da su **dobili i materijalnu podršku** u lekovima ili opremi za bebu. Nekolicina je izjavila da im je socijalna služba davala odeću, kao i da je lokalni Crveni krst delio **humanitarnu pomoć** u vidu odeće, obuće i sredstava za higijenu, dok neki od ispitanika navode da su im pomagali i pojedinci:

„*Mogli ste dva puta nedeljno da odete u Crveni krst i da uzmete šta vam treba.*”

„*Meni je jedna starija gospođa pomogla sopstvenim parama da položim u Nemačkoj vozački ispit.*”

„*Zahvalni smo nemačkoj lekarki, ginekološkinji koja nam je pomagala oko porođaja, zatim u brizi oko dece, davala odeću i obuću, a pre povratka nam je poklonila nekoliko pakovanja Pampers peleni za bebu.*”

Povratnici takođe vrlo **značajnom smatraju pomoć** i podršku koju su im pružili azilanti i doseljenici iz Srbije i Bosne i Hercegovine koji su znali nemački, što im je pomoglo prilikom snalaženja kako u domu za azilante, tako i prilikom boravka u Nemačkoj uopšte.

Približno isti broj ispitanika (27,49%) navode da su **išli na savetovanje u vezi sa povratkom**. Oni su pritom dobili informacije o povratku, o kontaktima partnerskih organizacija u zemlji porekla i finansijsku podršku, kao i pomoć kako bi naučili nemački jezik, u vezi sa školovanjem dece ili u vidu garderobe.

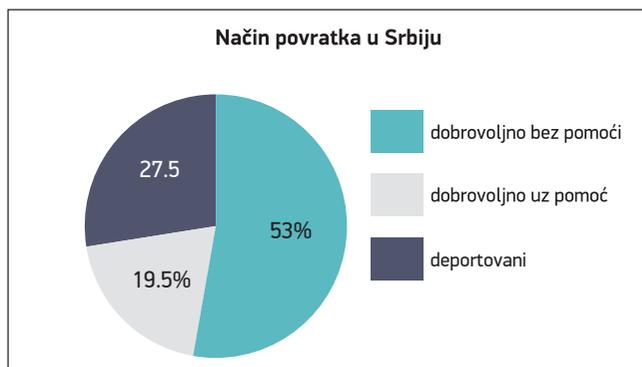
Neki ispitanici izjavljuju da su dobijali savete i od Jehovinih svedoka:

„Jehovini svedoci su dolazili, učili smo Bibliju, hteli su da pomognu da nekako ostanemo tamo...”

Takođe navode i to da se organizacija **Freundenkreis Asyl** bavila **pravnom zaštitom** i upućivala njihovu decu u škole:

„Oni su pisali žalbe na odbijenice, jer nismo imali novca za angažovanje advokata.

7.4. Način povratka u Srbiju

Više od dve trećine (72,5 %) porodica ispitanika se vratilo dobrovoljno, dok je manje od jedne trećine (27,5%) deportovano iz Nemačke.

Većina ispitanih porodica (53%) se vratila dobrovoljno bez pomoći, dok se 19,5% porodica vratilo takođe dobrovoljno, ali bez

pomoći.

Iskustvo deportacije obeleženo je lošim postupanjem nemačke policije i strahovanjem za sopstvenu budućnost, ali i **strahom od registracije** u statusu povratnika **po dolasku u Srbiju zbog** dezinformisanosti, odnosno **loše informisanosti** o tome šta takva registracija podrazumeva i kakve prednosti donosi.

Pojedini povratnici koji su prinudno vraćeni žalje se na to da se nemačka policija loše ophodila prema njima tokom deportacije:

*„Noću su nam upali u kuću, policajci su preplašili decu, bili su brutalni. **Tretman nemačke policije je i na aerodromu bio grub.**”*

Međutim, ima i onih koji imaju **pozitivno iskustvo** deportacije:

„I mene su deportovali, ali ja sam imao jedan sat da se spakujem i čak **su mi pomogli** i oko prevoza nekih stvari.”

Takođe, nekolicina korisnika izjavila je da ih u Srbiji na aerodromu niko nije dočekaao, niti uputio kako dalje da postupaju, niti kome da se obrate. Ova informacija ukazuje ili na to da povratnici nisu imali saznanja o tome da je evidentiranje u Kancelariji za readmisiju na Aerodromu „Nikola Tesla” u Beogradu dobrovoljno, ili da nisu želeli da se evidentiraju iz straha da će im se dogoditi nešto loše ukoliko to učine (videti izjavu u nastavku).

Učesnici u fokus grupama izjavljuju da **evidencija o svim povratnicima ne postoji, jer mnogi** među njima **strahuju da se evidentiraju**:

„Postoji evidencija o onima koji su otišli ili koji su deportovani prinudno. Mi koji smo se dobrovoljno vratili, nismo evidentirani, niko se ne bavi nama. U policiji stoji natpis: ‚Lažni azilanti, izgubićete pravo na socijalnu pomoć!’ **Zato se ljudi plaše da se evidentiraju kao azilanti.**”

Povratnici navode i **ironične komentare** koje im po povratku upućuju službenici u **centrima za socijalni rad** kada im se obrate u vezi ostvarivanja prava na socijalnu pomoć ili dečiji dodatak:

„Vi bili u Nemačkoj i sad, kao, nemate para.”

7.5. Posedovanje ličnih dokumenata

Sve ispitane porodice povratnika tvrde da imaju uredna lična dokumenta (uverenje o državljanstvu, izvod iz matične knjige rođenih i ličnu kartu). Iskustvo projektnog tima EHO je, sa druge strane, takvo da pojedine porodice još uvek nemaju sva lična dokumenta, odnosno da imaju poteškoća sa njihovim pribavljanjem.

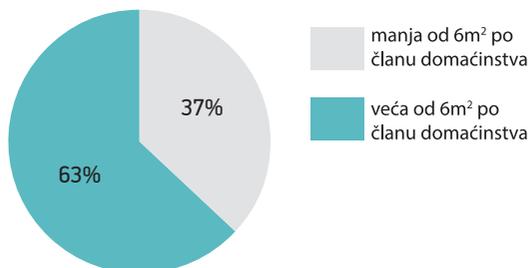
7.6. Stanovanje

Porodice ispitanika se u **najvećem procentu (94,5%) vraćaju u mesto u kom su živele pre odlaska** u Nemačku, a samo se šest porodica (5,5%) po povratku naselilo u drugo mesto, zato što su kupili kuću u drugom mestu, ili su otišli da žive kod roditelja drugog supružnika.

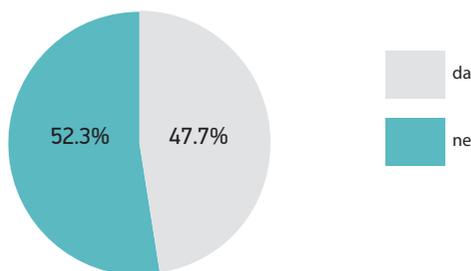
Gotovo **sve povratničke porodice imaju smeštaj**, ali je među njima izvestan broj porodica koje znaju da **u tom smeštaju ne mogu duže ostati (12%)**. Većina porodica živi u stanu ili kući površine veće od 6 m² po članu, dok **37%** živi u stanu ili kući površine **manje od 6 m² po članu**.

Nešto manje od polovine povratničkih porodica živi u stanu ili kući koja ima **osnovnu infrastrukturu** (struju, tekuću vodu, priključak za kanalizaciju, kupatilo i toalet), dok **ostale porodice žive u smeštaju kojem nedostaje nešto od toga**.

Ukupna površina stana/kuće u kojoj živimo je manja od 6m² po osobi

Živim u kući koja ima struju, tekuću vodu, priključak za kanalizaciju, WC i kupatilo

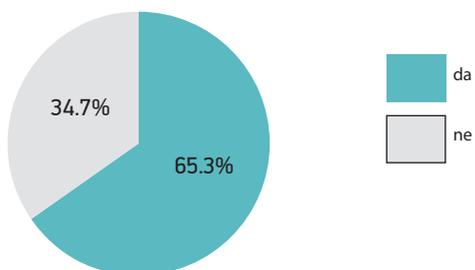
Cela porodica u jednoj prostoriji

Karakteristična je stambena situacija jedne porodice iz romskog naselja u Novom Sadu. Nakon boravka u Nemačkoj porodica se vratila u staru kuću koju su posedovali i pre odlaska. Kuća je u međuvremenu bila uništena, bilo je pokradeno sve što se moglo uzeti, a sa kuće su skinuti vrata i prozori, itd. Kuću su dogradili (dnevnu sobu, kuhinju i kupatilo) zahvaljujući sredstvima koje su uštedeli u Nemačkoj (ukupno 900 EUR), zaostaloj socijalnoj pomoći i pomoći za novorođeno dete. Zbog uštede u grejanju i zbog toga što dograđeni deo kuće još nije osposobljen za stanovanje, ova porodica koristi samo jednu prostoriju u starom, vlažnom delu kuće u kom se kuva, boravi tokom dana i noću spava, čekajući na pomoć EHO za poboljšanje stanovanja.

7.7. Obrazovanje

Uprkos tome što gotovo sva deca školskog uzrasta pohađaju nastavu, i to redovno u čak 95% slučajeva, približno trećina dece (34,7%) ne pohađa odgovarajuću nastavu, odnosno razred koji odgovara njihovom znanju i/ili uzrastu. Zbog tradicionalnog pristupa

Deca pohađaju razred koji odgovara njihovom uzrastu

vaspitanju i odgajanju ženske i muške dece, **otežanim pristupom obrazovanju naročito su pogođene devojčice.**

Devojčice posebno pogođene otežanim pristupom obrazovanju

Suočeni sa navedenim poteškoćama, **povratnici često odustaju od toga da dalje školuju svoju decu, naročito kada su u pitanju devojčice**, o čemu svedoči i primer jedne porodice iz Vladičinog Hana, koja je dva puta boravila u Nemačkoj. Starija ćerka je u Nemačkoj završila prvih pet razreda osnovne škole. Budući da nije znala ćirilicu, po povratku u Srbiju upisana je u prvi razred, u koji nije mogla da se integriše budući da je imala **11 godina**. **Otac ju je zbog toga ispisao iz škole, a sada je ona već udata i majka nekoliko dece.** **Mlađa ćerka** iz ove porodice je rođena u Nemačkoj, gde je tokom drugog boravka porodice pohađala školu. Međutim, **zbog nepotpunih, odnosno prema domaćim propisima manjkavih svedočanstava po povratku u Srbiju nije mogla da nastavi školovanje. Pokušala je da završi večernju školu, ali je morala da prekine i ovo školovanje zbog toga što porodica nije imala novca da joj plati prevoz do škole. Sada bezuspešno traži posao.**

„Oba deteta su izgubila po dve godine jer nisu imali svedočanstvo.”

„Idu u večernju školu, jer nismo imali dokumenta iz škole u Nemačkoj, mada su deca tamo išla dve pune godine u školu.”

„Nismo imali svedočanstvo o školovanju u Nemačkoj, a nismo znali da EHO radi prevode svedočanstva.”

„Dete nije znalo ćirilčno pismo pa su ga vratili na prethodnu godinu.”

„Testiran je i vraćen jedan razred jer je zaboravio ćirilicu.”

„Ne znaju srpski, nivo znanja je nizak za praćenje razreda koji bi trebalo da pohađa.”

Osim dugotrajnog procesa nostrifikacije inostranih diploma u Srbiji, poseban problem predstavlja to što **povratnici ne znaju da u Nemačkoj uz svedočanstva iz škole treba da traže i tzv. apostille potvrdu** kako bi u Srbiji mogli obaviti njihovu nostrifikaciju. Ova potvrda se ne izdaje automatski uz svedočanstvo, nego samo na zahtev osobe koja traži da joj se svedočanstvo izda.²⁸

Svi ispitanici iz porodica obuhvaćenih monitoringom **tvrdе da njihova deca školskog uzrasta koja pohađaju školu znaju srpski jezik i ćirilčno pismo**, što nije nužno bio slučaj u trenutku kada su se vratili iz Nemačke. Samo 36,4% dece je nastavilo da uči nemački jezik po povratku u Srbiju, dok 63,6% dece nemaju tu mogućnost. Važno je napomenuti da učenici mogu izabrati samo strane jezike koji se već predaju u školi koju pohađaju, a nemački često nije među njima.

7.8. Ekonomski položaj

Ekonomska situacija ispitanih porodica izrazito je loša, sa prosečnim mesečnim prihodom od 21.016 RSD (175 EUR), što po članu domaćinstva iznosi 4.095 RSD (34 EUR). Ovi prihodi su minimalni i zasnivaju se prevashodno na socijalnoj pomoći ili povremenim poslovima i to najčešće na crno, i često nisu dovoljni ni za podmirivanje osnovnih potreba. Uz sakupljanje sekundarnih sirovina, odnosno njihovo prikupljanje i separaciju iz otpada²⁹ ili prošnju, kojima pribegavaju u krajnjoj nuždi, povratnici se uglavnom bave sezonskim radovima u poljoprivredi i zanatima (u građevinarstvu, prehrambenoj industriji, frizerskim, kozmetičarskim, krojačkim, itd), kao i prevozom i trgovinom.

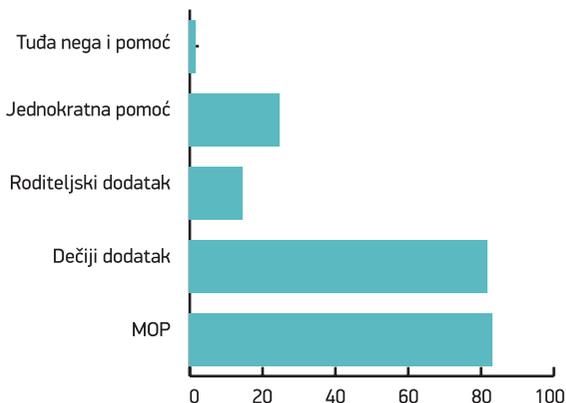
Najveći broj porodica se oslanja na jedan ili više vidova socijalne pomoći (materijalnu

²⁸ Izvor: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/konzularni-poslovi/overa-dokumenata/overa-i-legalizacija?lang=lat> (Pristupljeno 26. 05. 2018.)

²⁹ Jedan povratnik je ovaj postupak opisao sledećim rečima: „Idemo na kantu.”

³⁰ Povratnici u Srbiji imaju, odnosno potencijalno mogu ostvariti pravo na četiri vrste pomoći u oblasti socijalne zaštite: 1) dečji dodatak u iznosu od 2.761 RSD (23 EUR) od prvog do četvrtog deteta; 2) materijalno obezbeđenje i podršku (MOP) porodici (sa dvoje odraslih članova) u iznosu od oko 12.000 RSD (100 EUR), a koja često biva i umanjena. (Predstavnic Centra za socijalni rad u Novom Sadu u svojim odgovorima navodi da, prema važećim propisima, iznos MOP-a za porodicu sa dvoje odraslih i četvo-

Vrste socijalne pomoći koju primaju porodice ispitanika

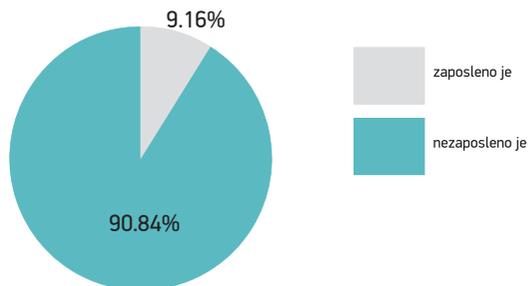
pomoć i obezbeđenje / tzv. MOP/, jednokratnu novčanu pomoć, dečiji ili roditeljski dodatak).

Samo 19,3% porodica izjavljuje da ima stalne prihode od plate, honorara ili penzije. Međutim, saznanja tima EHO ukazuju na to da povratnici nerado govore o ovom načinu ostvarivanja prihoda iz straha da će im zbog toga biti uskraćena pomoć institucija ili da neće imati pravo da

budu uključeni u druge programe pomoći (npr. projekte organizacija civilnog društva).

7.9. Tržište rada i dodatne veštine

Tržište rada

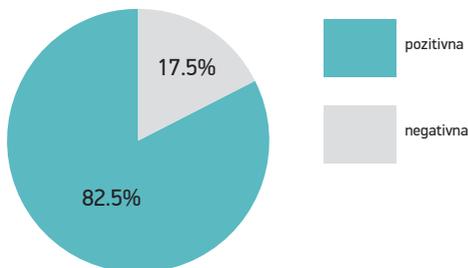
Uprkos tome što je većina (98%) radno sposobnih povratnika prijavljena u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, manje od desetine njih je zaposleno.

Među radno sposobnim povratnicima je procenat zaposlenih izrazito nizak (9,16%), iako 27% porodica ima

članove kojima je uneto neko zanimanje u radnu knjižicu, a 5,5 % ima završene kurseve (mesar, krojač, frizer, automehaničar).

ro dece iznosi oko 21.000 RSD (oko 175 EUR), ali i da „socijalni radnik sa tog iznosa skida iznos koji roditelji/odrasle osobe mogu zaraditi“. Kao primer navodi jednu konkretnu porodicu koja prima MOP u iznosu od 14.500 RSD /oko 121 EUR/); 3) jednokratnu novčanu pomoć čiji iznos određuju JLS, pa on može varirati u dinarskoj protivvrednosti od 30 do 100 EUR; 4) roditeljski dodatak za prvih četvoro dece. Za prvo dete iznos u dinarskoj protivvrednosti od približno 335 EUR je jednokratna, dok se iznosi za drugo, treće i četvrto dete isplaćuju u 24 mesečnih rata i kreću se od približno 55 EUR za drugo do oko 131 EUR za četvrto dete.

7.11 "Ocena sopstvenog položaja"

i albanskog.

Da imaju neka dodatna znanja i veštine izjavilo je **46,5%** ispitanika. Pored poznavanja građevinskih i poljoprivrednih poslova, ispitanici najčešće izjavljuju da poseduju vozačku dozvolu (31%), poznaju rad na računaru (18%) i poseduju znanje stranog jezika, najviše nemačkog, a potom i engleskog, mađarskog

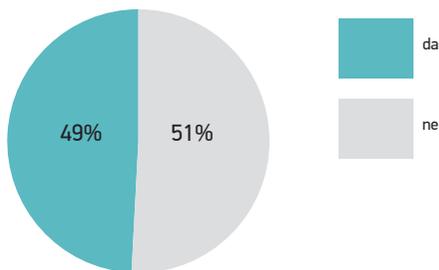
7.10. Pristup zdravstvenoj zaštiti

Skoro sve (99%) porodice obuhvaćene monitoringom imaju pristup zdravstvenoj zaštiti, što je značajno imajući u vidu da više od **polovine porodica (51%) ima jednog ili više obolelih članova, kojima je potrebna i pomoć u lekovima** (koji najčešće nisu besplatni). Oboleli članovi porodice najčešće boluju od urođenih ili stečenih hroničnih kardiovaskularnih, neuroloških ili malignih oboljenja, ili imaju neku vrstu senzornog ili fizičkog invaliditeta.

7.11. Ocena sopstvenog položaja

Ispitanici svoju trenutnu situaciju u veoma visokom procentu (82,5%) ocenjuju kao lošu zbog siromaštva, nemaštine, nezaposlenosti i loših uslova stanovanja i izjavljuju: „teško je“, „bedno“, „katastrofa“, „to nije život“, „nesigurno je“, „bolje u Dunav, nego što su me vratili“, „kao da smo došli iz raja u pakao“.

7.10 "Pristup zdravstvenoj zaštiti"

Među onima koji su svoju trenutnu situaciju ocenili kao **pozitivnu** prevlađuju oni koji su već podržani projektom i oni navode:

„Poboljšani uslovi stanovanja nam mnogo znače.“

„Imamo našu kući, to je dobra promena.“

„Nemamo više problema sa prokišnjavanjem krova.”

„Dobro je da imamo lepu i urednu sobu i kuhinju.”

Odgovori na pitanje „Šta je dobro?” pokazali su da su ispitanici većinom skromni i zadovoljstvo im predstavlja to što su sa svojim bližnjima u poznatom okruženju, što imaju krov nad glavom, što su zdravi i što im se deca školuju:

„Sa porodicom sam i imamo krov nad glavom.”

„U svojoj sam kući i među svojim narodom.”

„Deca idu u školu i niko nas ne maltretira.”

„Svi smo zdravi.”

Najteže podnose nezaposlenost, siromaštvo, nemaštinu, bolest, loše uslove stanovanja i žale za boljim životom u Nemačkoj:

„Nema posla, a socijalna pomoć je mala.”

„Nemamo krov nad glavom.”

„Što smo u jednoj prostoriji kod mog oca i svi u jednom krevetu.”

„Što ne radimo, što deci ne možemo ništa da priuštimo.”

„Što ceo dan teško radim a jedva zaradim 500 dinara što nije dovoljno ni za hranu. Imamo dug za kuću u kojoj stanujemo i koju smo kupili nakon povratka.”

„Što deca svaki dan traže da se vrate u Nemačku, sanjaju Nemačku, nemaju uslove života na koje su navikli u Nemačkoj.”

„Bolest i fizička nemoć, što ne mogu da pružim deci ono što su imali u Nemačkoj.”

7.12. Pomoć za reintegraciju

Svi ispitanici (100%) su izjavili su da od državnih organa u Srbiji nisu dobili nikakvu pomoć za reintegraciju. Pomoć koju su primali u centru za socijalni rad (MOP, dečiji ili roditeljski dodatak, jednokratnu novčanu pomoć od državnih ustanova, novčanu pomoć za lekove od JSL ili obrok u besplatnoj kuhinji Crvenog krsta) pripada im po drugim osnovama (nezaposlenost, siromaštvo, itd), a ne kao readmisantima.

Utoliko im više znači pomoć dobijena od EHO, koja pokriva različite potrebe, od urgentne pomoći do poboljšanja uslova stanovanja. **Većina porodica je koristila od dva do sedam vidova pomoći³¹**, dok je jedna porodica primila čak 11 različitih vrsta pomoći.

31 Povratnici izjavljuju da su posredstvom projekta EHO dobili sledeće vrste pomoći: dogradnju ili

Svim porodicama ispitanih povratnika i dalje je potrebna (višestruka) pomoć u svim oblastima života koje su obuhvaćene monitoringom. Povratnici su pritom svesni da **određena vrsta pomoći koja im je potrebna** (izgradnja infrastrukture u neformalnom naselju, motivisanje poslodavaca da zapošljavaju Rome i sl.) **prevazilazi** mogućnosti, pa i **mandat EHO**.

Podrška im je potrebna za sledeće:

- za **unapređenje uslova stanovanja** (legalizaciju izgrađene kuće, dogradnju i sanaciju kuće, popravku krova, izgradnju kupatila, promenu vrata i prozora, izolaciju, za nabavku kuhinjskih uređaja i nameštaja),
- za **urgentnu materijalnu pomoć** (u lekovima, odeći i obući, hrani, potrepštinama za bebe, ogrevu, itd),
- za **integrisanje dece u obrazovni sistem** (u školskom priboru i udžbenicima, mentorska podrška tokom školovanja dece),
- prilikom **zapošljavanja** i samozapošljavanja (npr. startap programi),
- **pravna pomoć**,
- **finansijska podrška** (za troškove lečenja i za plaćanje računa za struju ili vodu),
- pomoć u vidu savetovanja koju pružaju terenski saradnici.

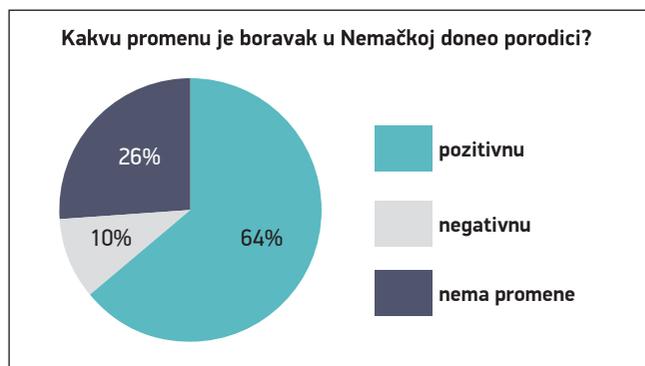
Učesnici fokus grupe i posećene porodice u **Novom Sadu** saglasne su u tome da bi im svi- ma **uslovi stanovanja bili poboljšani tek kada bi se poboljšala infrastruktura u naselju u kome žive**, odnosno **izgradili putevi, uvela struja i kanalizacija** u naselju.

U Vladičinom Hanu učesnici fokus grupe i posećene porodice

smatraju da bi najbolja podrška za sve Rome povratnike bila **da se iznađe neki mehanizam koji bi motivisao poslodavce da zapošljavaju Rome** kako ne bi morali da idu u azil.

popravku stambenog objekta, priključak na kanalizacionu infrastrukturu, nabavku nameštaja, kuhinjske opreme i ogreva, materijalnu i drugu podršku za decu (hranu, bebi-opremu, odeću i obuću, udžbenike, školski pribor i mentorsku podršku), novac za lekove i preglede, obezbeđivanje dokumenata iz inostranstva, pravnu pomoć, startap grantove, pomoć prilikom zapošljavanja i posete terenskih saradnika projekta EHO.

7.13. Promene koje je povratnicima doneo boravak u Nemačkoj

Boravak u Nemačkoj je većini povratnika (64%) doneo pozitivnu promenu u životu, prvenstveno u socio-ekonomskom i materijalnom smislu.

Tokom boravka u Nemačkoj osećali su se zbrinuto, uvažavani su kao ljudi, deca su im redovno pohađala školu i naučila su nemački

jezik. Uz to, susretali su se sa ljudima iz drugih kultura, imali su pristup zdravstvenoj zaštiti i uspeali su da uštede nešto novca.

Ispitanici su kao pozitivnu promenu doživljavali to što su u Nemačkoj imali bolji, pristojan život (osećali su da ih ljudi uvažavaju i imali utisak da im je sistem zdravstvene zaštite dostupniji i da će lakše doći do posla). Za neke od njih značajno je to što su naučili nemački jezik, što posebno korisnim smatraju za svoju decu.

Pozitivno iskustvo ogleda se i u tome što su tokom boravka u Nemačkoj imali mogućnost da **podmire svoje osnovne potrebe, što su imali prilike da upoznaju drugačiju kulturu, što su im deca išla u školu i naučila nemački, što su mogli da uštede malo novca i imali pristup zdravstvenoj zaštiti.** U značajnom broju njihovih odgovora evidentno je da im je puno značilo to što se nisu osećali diskriminisanim zbog toga što su Romi, kao i to da je iskustvo boravka u Nemačkoj uticalo na celu porodicu.

Neki od njihovih tipičnih odgovora su sledeći:

„Tamo sam osetio život, deca su osetila promenu video sam kako normalan svet živi, imali smo kupatilo, bilo je toplo, nešto smo uštedeli.“

„Deca su išla u školu, naučili su jezik, bili smo zbrinuti, nešto smo uštedeli, imali smo dobru zdravstvenu zaštitu, uradili su mi operaciju.“

„Ovde nemam zdravstvenu zaštitu koju sam imala u Nemačkoj kao teška bolesnica.“

„Videli smo šta znači život i kultura, imati prava i ne brinuti o preživljavanju.“

„Promenio se moj pogled na život. Shvatio sam da tamo mogu uspeti ako sam vredan.“

„Deca su imala prijatelje, nema diskriminacije u nemačkim školama prema romskoj manjini.“

„Videli smo svet i to nas je promenilo, promenilo je i odnose unutar porodice.”

Približno jedna četvrtina (26%) ispitanika **smatra da je boravak u Nemačkoj bio kratak da bi doveo do bilo kakve promene u njihovom životu**, dok 10% ispitanika te promene ocenjuje kao negativne. Ova negativna iskustva su se najčešće odnosila na stalnu strepnju od deportacije, kao i na loše uslove, atmosferu i tretman u tamošnjim domovima za azilante:

„U hajmu smo bili u stalnom stresu i strahu od deportacije.”

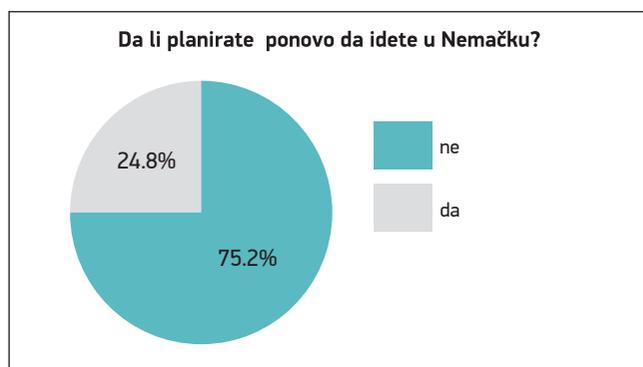
*„Tamo sam **doživljavao traume** gore nego ovde. Bio sam smešten u hajmu u Manhajmu, **loša hrana, loši uslovi, tuče, nasilje.**”*

*„Bili smo **loše tretirani.**”*

*„Tamo sam se **razboleo.**”*

Neke porodice su izjavile da su nakon povratka izgubile socijalnu pomoć i dečiji dodatak, a jedan ispitanik je izjavio: **“Shvatili smo da Nemačka nije obećana zemlja”**.

7.14. Planovi povratnika

Većina povratnika (75,2%) tvrdi da **ne planira da se vrati u Nemačku.**

Među onima koji bi to ipak želeli, ponovo preovlađuju socioekonomski razlozi, ali je isto tako evidentna i njihova svest o tome da je bolje da to pokušaju da učine legalnim putem. Ispitanici kao **razlog za ponovni odlazak u Nemačku** navode to što **„ovde nema života”**, a za ponovni odlazak bi se odlučili **„ako bi sredili dokumenta i našli tamo posao”** ili **„ako se ovde ništa ne promeni”**.

7.15. Preporuke povratnika

Potencijalni korisnici koji su učestvovali u fokus grupama navode i različite **preporuke nadležnim organima u Srbiji ali i u Nemačkoj** za poboljšanje tretmana, boravka i integracije azilantata u tamošnje društvo. Izvestan broj smatra da bi dobar način za to bio njihovo **uključivanje na tržište rada ili u aktivnosti lokalne zajednice** u skladu sa njihovim željama, čak i putem mera afirmativne akcije:

*„Trebalo bi **da integrišu ljude kroz rad**, a ne da živimo od socijalne pomoći.“*

*„Moja preporuka Nemačkoj je da **kada investiraju u neku fabriku**, da onda traže uslov **da se zaposle Romi**.“³²*

*„**Ovde sam radio u nevladinim organizacijama** na programima sa decom, ali **tamo nisam imao prilike** za to, mada sam to želeo.“*

„...tamo niko ne pita šta želimo.“

„...nisu nam dali da učimo jezik, mada smo to tražili.“

Povratnici takođe smatraju da su **postupak i uslovi njihove deportacije**, naročito ponašanje policijskih službenika, **neprimereni i nedostojni** sa stanovišta poštovanja minimalnih standarda ljudskih prava i nediskriminacije:

*„Nama su noću upali u kuću. **Policajci su preplašili decu**, bili su **brutalni**. Tretman nemačke policije je i na aerodromu bio grub.“*

*„Kada daju odbijenicu, **trebalo bi da daju novčanu pomoć za povratak**.“*

*„Nemci bi samo trebalo da se ponašaju prema nama Romima isto onako kako su se ponašali prema Albancima i Sirijcima... **Mi Romi smo tamo diskriminisani**... Lično sam doživeo diskriminaciju u oblasti obrazovanja. Deca su u Manhajmu išla u školu u kojoj su bili samo Romi, **segregisana škola je postojala u okviru kampa**. Deca Sirijaca su transportovana do škola van kampa. **Nama su bili zabranjeni osnovni uslovi za život**, npr. da imamo **TV, električni šporet**, rešo, kuvalo za vodu... Kao zbog štednje električne energije.“*

7.16. Koordinatorica za romska pitanja i predstavnica Centra za socijalni rad u Novom Sadu

Predstavnice nadležnih **organa uprave i ustanova** u Gradu Novom Sadu u svojim odgovorima prvenstveno **ukazuju na to da se povratnicima još uvek pruža nedovoljna ili neadekvatna podrška**, odnosno da su povratnici uvek iznova suočeni sa istim problemima po povratku u Srbiju.

Mere koje predlažu kako bi se unapredio njihov položaj najvećim delom su **obuhvaćene Strategijom reintegracije** povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji. Međutim, na os-

³² Ukazuje na svest o mogućnosti primene mera afirmativne akcije.

novu odgovora koje su dale, **nameće se zaključak da je** (otežano i delimično) **sprovođenje** ovih mera na lokalnom nivou u oblastima koje povratnici prepoznaju kao ključne (unapređenje uslova stanovanja i zapošljavanje) prvenstveno **uslovljeno nedostatkom finansijskih sredstava**, ali i **ne(pre)poznavanjem specifičnosti položaja povratnika i problema** sa kojima se oni suočavaju.

Na pitanje o tome **da li su povratnici** po osnovu sporazuma o readmisiji **u zakonima i praksi** u Srbiji **dovoljno prepoznati** kao posebna ciljna grupa kojoj je potrebna dodatna podrška za reintegraciju, **koordinatorka za romska pitanja** u Gradu Novom Sadu **odgovara da „u zakonima jesu, prepoznati su i od strane institucija, ali je nedovoljna podrška koja im se pruža”**. Predstavnica CSR na ovo pitanje zapravo ne daje odgovor, nego **navodi probleme sa kojima se povratnici suočavaju**, a to su:

„hronično siromaštvo, stanovanje u nehygijenskim romskim naseljima, život u izolaciji, neposredovanje ličnih dokumenata, kao i otežane mogućnosti za zapošljavanje i omogućavanje dostupnosti drugih prava, kao što su pravo na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, socijalnu i porodično-pravnu zaštitu”.

Na pitanje o preprekama i izazovima u njenom radu sa povratnicima, iste probleme navodi i koordinatorka za romska pitanja, uz napomenu da su **povratnici** čak i kada imaju ličnu dokumentaciju **neinformisani** o tome **„kome treba da se obrate”**. Predstavnica CSR kao **najveće prepreke i izazove u radu sa povratnicima** vidi to što se ne vodi

„evidencija o broju povratnika zbog čega je otežano planiranje [...] nisu obezbeđeni uslovi za privremeni smeštaj povratnika, ne postoji psihosocijalna podrška, neposredovanje dokumentacije, kao i nemogućnost prijave adrese stanovanja.”

Koordinatorica za romska pitanja svojim **najvećim uspehom** u radu sa povratnicima **smatra** to što im daje **„informacije da se obrate odseku za izbeglice, EHO i CSR”**, dok **predstavnica CSR** takođe ističe da uspeh u njenom radu sa povratnicima predstavlja **„dobra saradnja sa NVO”**, kao i **„pravovremeno uključivanje dece u osnovnoškolski sistem”**, uz napomenu da se **povratnici iz Nemačke „vraćaju vidno edukovani i samim tim je sa njima olakšana komunikacija”**.

Mere za dostojanstven povratak iz Nemačke i **uspešnu (re)integraciju** u Srbiji koje bi koordinatorka za romska pitanja predložila vlastima u Nemačkoj i Srbiji su sledeće:

„Informisati povratnike kome da se obrate kada se vrate u našu zemlju i ukazati im kakve vrste podrške za njih postoje, takođe obezbediti podršku za njih i programe za njihovu reintegraciju.”

Na isto pitanje **predstavnica CSR odgovara** veoma iscrpno, **navodeći** čitav niz mera i predloga koji se odnose na regulisanje pravnog statusa povratnika i pribavljanje ličnih isprava, pružanje psihosocijalne podrške porodicama po njihovom povratku u Srbiju, integraciju njihove dece u obrazovni sistem i prevenciju njihovog osipanja iz školskog sistema. Takođe ističe značaj obezbeđivanja finansija za sprovođenje mera i aktivnosti usmerenih na ostvarivanje prava povratnika, prvenstveno onih usmerenih na smanjenje siromaštva, unapređenje obrazovanja

kroz dokvalifikacije i zapošljavanje odraslih povratnika. Predstavnica CSR u svojim odgovorima ukazuje i na potrebu za stvaranjem

*„uslova i obezbeđivanje podrške za **jačanje kapaciteta lokalne samouprave za stambeno zbrinjavanje povratnika** [...] otkup seoskih domaćinstava i ustupanje obradivog i građevinskog zemljišta na korišćenje, a u skladu sa raspoloživim resursima lokalnih zajednica i mogućnostima i interesovanjima povratnika, [...] podršku u obezbeđivanju sredstava i uslova stanovanja povratnika kroz **programe socijalnog stanovanja**, [...] **regulisanje pravnog statusa nekih naselja** i **izgradnju osnovne infrastrukture**, što će takođe doprineti rešavanju problema stanovanja.”*

Značajnom merom podrške povratnicima u Srbiji predstavnica CSR smatra i „**osiguran boravak za decu predškolskog uzrasta u sklopu škole gde će se majke obrazovati**”, kao i „**obezbeđen prevoz dece od kuće do škole i nazad (posebno za decu sa invaliditetom)**”.

Kao glavni razlog za to zašto **povratnici nemaju lična dokumenta** koordinatorka za romska pitanja navodi to „**što su deca rođena u inostranstvu**”, a **moгуće rešenje** za unapređenje stanja u ovoj oblasti moglo bi biti sledeće:

*„[...] kad se deca tamo rode potrebno je **da automatski naš konzulat u inostranstvu upiše tu decu i kod nas u matičnu knjigu rođenih i knjigu državljana**.”*

Koordinatorka za romska pitanja smatra da u **odnosu na povratnike** u Srbiji „**dodatnih predrasuda nema osim onih koji inače postoje prema romskoj populaciji**”, kao i to da se **Nacionalni savet** romske nacionalne manjine, **romska udruženja i mreže** „**nedovoljno bave problemima azilanata**”.

8. PREPORUKE

8.1 Preporuke u vezi sa sprovođenjem projekta

1. Lokalnim saradnicima EHO omogućiti sticanje dodatnih specifičnih znanja u vezi sa povratnicima

Većina lokalnih saradnika, naročito pedagoški asistenti, prisustvovali su velikom broju obuka koje se bave ljudskim i manjinskim pravima i sličnim temama i imaju dobro opšte znanje. Potrebna su im specifična znanja, obuke za rešavanje konkretnih pitanja, prepoznavanje problema specifičnih za povratnike.

2. Uključiti predstavnike državnih institucija i ustanova u obuke koje se tiču prava povratnika

Kao voditelje obuka angažovati i saradnike centara za socijalni rad, poverenike za izbeglice, koordinate za romska pitanja, zdravstvene medijatorke, pedagoške asistente - sve one koji imaju iskustvo neposrednog rada sa povratnicima. Na obukama razmatrati načine rešavanja konkretnih situacija, inicirati razmenu iskustva i znanja.

3. Unaprediti znanje terenskih saradnika po pitanju propisa u zemljama azila

Pored domaćeg zakonodavstva, terenski, odnosno lokalni saradnici bi trebali da poznaju i propise koji važe u zemljama azila. Poželjno je da lokalni saradnici imaju iskustvo traženja azila.

4. Podsticati razmenu iskustava stručnjaka koji sa povratnicima rade u Nemačkoj i Srbiji

Organizovati razmenu i (dužu) studijsku posetu ili posete projektnog osoblja EHO Dijakoniji Virtemberg, koja bi obuhvatala i posete centrima za prihvatanje azilantata, savetovalištim a za povratak i sl.

5. Uključiti lokalne saradnike u zagovaranje donošenja i izradu LAP-ova

Lokalni saradnici bi trebalo da iniciraju donošenje lokalnih akcionih planova za reintegraciju povratnika (tamo gde ih nema) i da se uključe u proces donošenja planova.

U lokalnim zajednicama u kojima je EHO prisutan svojim projektima podržati na razne načine donošenje LAP-a i opštinskih budžeta kojima se predviđaju sredstva za njihovu realizaciju.

6. Angažovati povratnike kao volonere na projektu EHO

Pored lokalnih saradnika angažovanih na projektu, razmotriti uključivanje (za njihove pomoćnike) volonera iz povratničke populacije, naročito mladih osoba koje su bile u azilu i tamo stekle neke veštine koje su ovde nedovoljno iskorišćene.

7. Kontinuirano mapiranje ljudskih resursa lokalnih zajednica u kojima žive povratnici

Terenski, odnosno lokalni saradnici bi trebalo da mapiraju i ljudske resurse zajednice u kojoj

rade. Mapiranje treba da bude stalan zadatak.

8. Unaprediti sistem monitoringa rada terenskih saradnika

Poboljšanim sistemom monitoringa rada terenskih saradnika isključiti mogućnost pristranosti i protekcionizma. Rad terenskih saradnika treba da bude transparentan, kako u odnosu na EHO, tako i u odnosu na zajednicu u kojoj rade.

9. Detaljno upoznati terenske saradnike sa njihovim zadacima i očekivanjima EHO od njih

Terenski saradnici treba pre svega da savetuju povratnike o njihovim pravima, o dostupnoj pomoći u lokalnoj zajednici, o tome kako da na najbolji način iskoriste podršku EHO kako bi ona donela održivu promenu u njihovom životu, o rizicima ilegalnih migracija i sl.

Terenski saradnici bi takođe trebali da pomognu korisnicima da dugoročnije planiraju, postavljaju svoje ciljeve (naročito obrazovne), da određuju svoje prioritete (naročito kod izbora pomoći od EHO), kao i da izaberu aktivnosti koje doprinose ostvarenju tih ciljeva.

10. Unaprediti saradnju između srodnih projekata EHO, kao i projekata drugih organizacija

Redovno razmenjivati podatke, konsultovati se, podržati dobre prakse, težiti (tamo gde je to moguće) jedinstvenim sistemima, procedurama, dokumentaciji u projektima koji imaju zajedničke ciljne grupe. Saradivati sa srodnim projektima EHO i drugih organizacija.

11. Uvesti poboljšan sistem evidentiranja korisnika i zaštite svih podataka o njima

Koristiti set indikatora, upitnike (koji su pripremljeni na osnovu konsultacija sa donatorom) i dokumente u MS Excel formatu koji su razvijeni u toku ovog monitoringa. Zaštiti tako dobijene i registrovane podatke. Na nivou EHO potrebno uraditi jedinstvenu bazu svih korisnika.

12. Racionalizovati način pružanja pomoći povratnicima na nivou EHO

Istraživanje je pokazalo da su povratnici koristili i do 12 oblika, odnosno vrsta projektnih pomoći EHO. Mnogi su je smatrali „korpom pomoći“ iz koje se stvari uzimaju bez planiranja i ikakvog dugoročnog plana. Trebalo bi svuda gde je to moguće smanjiti urgentnu, odnosno humanitarnu pomoć i usmeriti korisnike na pomoć koja donosi održivu promenu (u kvalitetu života, stanovanja, itd). Racionalizacija pomoći bi značila rasterećenje terenskih saradnika, projektnog osoblja, računovodstva EHO, smanjili bi se zavisni troškovi i sl.

8.2. Preporuke za Saveznu Republiku Nemačku

1. Unaprediti sadržaje namenjene azilantima tokom boravka (u ustanovama) u Nemačkoj

Boravak u ustanovama za inicijalni prihvata³³ bi trebalo iskoristiti za pripremu povratka. Aktivan boravak u tim ustanovama, savetovanje i jačanje kapaciteta tražilaca azila je važan preduslov uspešnog povratka i njihove buduće reintegracije. Tražiocima azila potrebno je ak-

33 Nem. *Erstaufnahmeeinrichtungen* = Ustanova za inicijalni prihvata.

tivno angažovati u raznim aktivnostima (npr. putem projekata, volonterskog rada, itd) i upoznati ih sa njihovim pravima.

2. Obezbediti više savetovanja i informisanja tražilaca azila u ustanovama za prvobitni prihvat

Jezik i oblik savetovanja trebalo bi prilagoditi kulturi i potrebama tražilaca azila. U slučaju Roma, na primer, usmeno informisanje je mnogo svrsishodnije od pismenog.

3. Aktivnije uključiti nedržavne aktere u pružanje podrške tražiocima azila

Crkvene i nevladine organizacije, kao i romske organizacije u Nemačkoj i Rome koji već duže borave u Nemačkoj (i govore oba jezika) trebalo bi u većoj meri uključiti u programe podrške.

4. Tražiocima azila i njihovoj deci obezbediti pristup obrazovanju i nesmetano školovanje

Za vreme boravka, pa i veoma kratkog, decu treba uključiti u rad škola i predškolskih ustanova, a roditeljima, naročito ženama treba omogućiti učenje jezika i pohađanje kurseva.

U slučaju deportacija, voditi računa o potrebama školske dece (da završe školsku godinu, dobiju odgovarajuća svedočanstva, itd).

5. Obezbediti mogućnost trajnog boravka u Nemačkoj dobro integrisanim tražiocima azila

Ljudima koji već dugo (neki i decenijama) žive u Nemačkoj i dobro su integrisani, deci koja su rođena i odrasla u Nemačkoj, potrebno je obezbediti boravak, a time i pristup tržištu rada, višem obrazovanju i potpunoj integraciji u Nemačko društvo.

6. Pitanju tražilaca azila i povratnika pristupiti sa stanovišta EU integracija Srbije

Nemačka bi trebala da iskoristi svoju poziciju u procesu pristupanja Srbije EU i da zahteva da se uslovi života Roma u Srbiji poboljšaju na održiv način.

Podržati EU integraciju Srbije značilo bi veći stepen demokratije, vladavine prava i poštovanja, ostvarivanja i zaštite ljudskih prava i prava manjina, više mogućnosti za zapošljavanje, bolje uslove života, a samim tim i manje razloga za odlazak u inostranstvo i traženje azila u zemljama EU.

7. Povećati doprinos, odnosno učešće u finansijsko-socijalnoj reintegraciji povratnika

Važno je finansiranje projekata u Nemačkoj i zemlji povratka, ali i veća konkretna pomoć samim povratnicima, kako u Nemačkoj, tako i nakon povratka u Srbiji.

Uputno bi bilo da Nemački poslodavci koji rade u Srbiji, kao primer afirmativne akcije, zapošljavaju i određen broj povratnika.

8. Unaprediti postupanje nadležnih organa prema tražiocima azila

Potrebno je pokazivati više poštovanja ljudskog dostojanstva i kulture tražilaca azila.

Brža obrada zahteva za dobijanjem azila i kraći boravak u Nemačkoj smanjili bi broj tražilaca azila iz Srbije.

8.3. Preporuke za Republiku Srbiju

1. Boriti se protiv uzroka odlaska iz Srbije radi traženja azila u zemljama EU

Unaprediti, doslednije i svrsishodnije sprovesti planirane mere smanjenja siromaštva, nezaposlenosti i diskriminacije Roma.

Obezbediti veći stepen poštovanja ljudskog dostojanstva pripadnika ranjivih društvenih grupa i prava manjina.

2. Iskoristiti proces EU integracija za prepoznavanje povratnika u domaćim propisima

Potrebno je povratnike po osnovu sporazuma o readmisiji formalnopravno prepoznati i u pravno obavezujućim aktima, odnosno propisima Republike Srbije (zakonima i podzakonskim aktima), a ne samo u strateškim dokumentima. Povratnike je potrebno prepoznati kao posebnu, ranjivu i višestruko marginalizovanu društvenu grupu sa specifičnim potrebama.

3. Unaprediti sistem evidentiranja povratnika u jedinicama lokalne samouprave

Podržati mere za evidentiranje povratnika na nivou lokalnih samouprava. Podaci o broju i potrebama povratnika su preduslov za efikasno lokalno akciono planiranje.

4. Povećati participaciju povratnika u lokalnim zajednicama u koje su se vratili

Neophodna je participacija povratnika u lokalnim Savetima za migracije, ali i u drugim telima i aktivnostima lokalnih zajednica koje se odnose na prava i život povratnika u njima.

5. Unaprediti mogućnosti ostvarivanja ciljeva Strategije reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji

Donošenjem lokalnih akcionih planova, kao i povećanjem broja projekata (re)integracije povratnika i većim izdvajanjem sredstava za ove projekte, omogućiti ostvarenje ciljeva pomenute Strategije.

Ubrzati proces donošenja LAP-ova za reintegraciju povratnika u JLS u kojima oni ne postoje. Tamo gde su LAP-ovi usvojeni, u budžetu JLS obezbediti sredstva za njihovu realizaciju.

6. Unaprediti uslove stanovanja Roma

Putem legalizacije neformalnih naselja, obezbeđivanja infrastrukture u njima ili obezbeđivanja drugih, alternativnih načina stambenog zbrinjavanja povratnika (npr. popravke ili dogradnje postojećih legalizovanih stambenih objekata, relokacija u legalizovane stambene objekte, izgradnja socijalnih stanova, itd) obezbediti bolje uslove života pripadnika romske zajednice iz čijih redova su povratnici najbrojniji.

7. Omogućiti bolju (re)integraciju dece povratnika školskog uzrasta u obrazovni sistem

Putem pojednostavljanog postupka priznavanja školskih svedočanstava iz Nemačke, kao i putem podrške interkulturalnom obrazovanju, koje doprinosi boljem prihvatanju različitosti i smanjenju predrasuda i diskriminacije, podržati uključivanje dece povratnika u domaći obrazovni sistem.

8. Unaprediti mogućnosti zapošljavanja povratnika

Predvideti dodatne mere socijalne i ostalih vrsta pomoći i podrške povratnicima usmerene ka njihovom ekonomskom osamostaljivanju, radnom i profesionalnom osposobljavanju koje bi povećalo njihove mogućnosti za uključivanje na tržište rada.

9. LITERATURA I IZVORI

9.1. Publikacije, priručnici i izveštaji

Alen, Ričard. (2016). *Podrška za IRL u Srbiji - Skraćeni izveštaj i preporuke*. UNHCR. Beograd. URL: http://www.unhcr.rs/media/docs/Support_for_IDPs_in_Serbia_SER_01-IZMENE--01-11-2016.pdf (Pristupljeno 26/04/2018).

Cvejić, prof dr Slobodan. (2014). *I Z V E Š T A J - Anketa o potrebama povratnika u Republici Srbiji u okviru projekta „Izgradnja kapaciteta institucija uključenih u upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika u Republiku Srbiju”*. URL: http://www.kirs.gov.rs/docs/migracije/Izvestaj_Anketa_o_potrebama_povratnika_u_Republiku_Srbiju.pdf (Pristupljeno 06/05/2018).

Ćurčić, Danilo. (2015). *Izveštaj o sprovođenju javnih politika prema povratnicima po osnovu sporazuma o readmisiji u Vojvodini*. Ekumenska humanitarna organizacija. Novi Sad.

Dragin, Ankica. (2016). *Vodič protiv diskriminacije na lokalnom nivou namenjen povratnicima po osnovu sporazuma o readmisiji u Gradu Novom Sadu*. Ekumenska humanitarna organizacija. Novi Sad.

Izazovi prisilnih migracija u Srbiji - Drugi pogled na pitanja azila i radmisije. (2013). Grupa 484. Beograd.

Marković, Dejan. Kostić, Igor. (2017). *Pravni i institucionalni okvir readmisije u Srbiji*. Centar za istraživanje javnih politika / Forum Roma Srbije. Beograd.

Perić, mr Tatjana. (2007). *Kršenje ljudskih prava Roma vraćenih u Srbiju po osnovu sporazuma o readmisiji*. Ekumenska humanitarna organizacija. Novi Sad.

Wenke, Christoph. Baković Jadžić, Tamara. Jeremić, Vladan. (Red.) (2016). *Von wegen sicher. Das Konzept der sicheren Herkunftsstaaten in der Kritik*. Rosa Luxemburg Stiftung Südosteuropa. Belgrad.

9.2. Strateška dokumenta Republike Srbije

Akcionni plan za primenu Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine za period od 2017. do 2018. godine. URL: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/akcionni_plan_za_primenu_strategije_za_socijalno_ukljufivanje_roma_i_romkinja_u_rs_2016-2025_za_period_od_2017._do_2018._godine.pdf (Pristupljeno: 01/05/2018).

Strategija reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji („Sl. glasnik RS”, br. 15/2009).

Strategija suprotstavljanja ilegalnim migracijama u Republici Srbiji za period 2009-2014.

godine („Sl. glasnik RS”, br. 25/2009).

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine („Sl. glasnik RS”, br. 26/2016).

Strategija za upravljanje migracijama („Sl. glasnik RS”, br. 59/2009).

9.3. Međunarodna dokumenta

*Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights on her mission to Serbia and Kosovo**. (2018). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/014/89/PDF/G1801489.pdf?OpenElement> (Pristupljeno: 30/04/2018).

*Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this context on her mission to Serbia and Kosovo** (2016). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/037/37/PDF/G1603737.pdf?OpenElement> (Pristupljeno: 30/04/2018).

10. PRILOG

Iskustva projekta EHO: studije slučaja

1. Nostrifikacija diplome iz Nemačke, uključivanje na tržište rada, ostvarivanje prava na socijalnu pomoć i dečiji dodatak

E.K. je majka dvogodišnjeg deteta. U Nemačkoj je završila kompletnu osnovnu školu. Posедуje sva svedočanstva koja su overena pečatom škole ali ne i Apostille pečatom. Iz tog razloga Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje odbija njen zahtev za priznavanje završene osnovne škole kao nepotpun. E.K. se vodi u evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) kao lice bez obrazovanja. Upućuju je na program „Druga šansa” koji ona odbija. Zbog toga ne može da ostvari pravo na dečiji dodatak i socijalnu pomoć.

EHO kontaktira njenu školu u Nemačkoj sa molbom da pošalju svedočanstva sa *Apostille* pečatom, ali stižu duplikati svedočanstva samo sa pečatom škole (*Apostille* pečat se stavlja kod notara i plaća se, te škole nisu ni u obavezi da ovo urade). Nakon toga, EHO se obraća Ministarstvu spoljnih poslova Republike Srbije sa molbom da se preko njih uradi overa svedočanstava (Potrebno je da se svedočanstvo o poslednjem završenom razredu u inostranstvu overi *Apostille* pečatom). EHO je platio takse Ministarstvu u iznosu od 26 evra (taksa za molbu i još oko 13 evra za overu *Apostille* pečatom). Procedura je trajala 2 meseca. Nakon toga EHO je platio prevod svedočanstava kod ovlašćenog sudskog tumača (12 evra po strani), kao i taksu za nostrifikaciju Sekretarijatu za obrazovanje u iznosu od 17 evra jer lice nije primalac socijalne pomoći i ne može biti oslobođeno plaćanja takse. Za manje od mesec dana, Pokrajinski sekretarijat je odgovorio pozitivno, E.K. je priznata osnovna škola, prijavljena je na evidenciju NSZ kao lice sa završenom osnovnom školom što joj daje mogućnost

da pohađa neki od kurseva dokvalifikacije i ostvarila je pravo na dečiji dodatak i socijalnu pomoć u Centru za socijalni rad.

2. Pribavljanje smrtovnice iz Nemačke i ostvarivanje prava na socijalnu pomoć

Suprug F. iz Novog Sada preminuo je u Nemačkoj dok je ona bila u Srbiji i probala da sredi papire da se vrati u Nemačku. Posle smrti muža cela porodica se vratila u Srbiju. Da bi srediła papire, socijalnu pomoć itd. bila joj je potrebna smrtovnica muža na internacionalnom formularu. Matični ured u Nemačkoj nije hteo da izda smrtovnicu jer su nedostajali neki dokumenti. Posle dopisivanja EHO sa odgovornim matičnim uredom u Nemačkoj, dobavljanja i slanja potrebnih dokumenata, F. je najzad dobila smrtovnicu muža posle šest meseci. Tek je posle toga mogla da se prijavi za socijalnu pomoć.

3. Pribavljanje nove lične karte u Srbiji i ostvarivanje prava na socijalnu pomoć

D. (27 god) iz Novog Sada je skoro ceo svoj život živeo u Nemačkoj. Kad je postao punoletan, srpski pasoš i lične dokumente je dobio u ambasadi u Štuttgartu. Kad je vraćen, teško se snalazio u kontaktu sa institucijama. Veliki je problem bio što njegov lični broj nije bio u redu, a on, poreklom sa Kosova, nije imao sredstva da više puta ode u nadležnu instituciju na jugu Srbije. EHO je pribavio informacije o tome koji dokumenti su potrebni, da bi mogao sve da obavi odjednom. Kontaktirane su i nevladine organizacije, a i vladine institucije: SODI, Praxis, policijska uprava, matični ured u Kraljevu i Raškoj i Centar za socijalni rad u Novom Sadu, kako bi se prvo saznalo šta konkretno nije u redu sa njegovom ličnom kartom/ ličnim brojem, pa da se onda dobije informacija o tome koji dokument mu je potreban i u koju instituciju je potrebno da ode po novu ličnu kartu. Nedavno se javio da ima urednu ličnu kartu i da je u procesu odobravanja socijalne pomoć.

4. Pribavljanje svedočanstva iz Nemačke kao preduslov nastavka školovanja u Srbiji

M. (Silbaš) i njena deca su se vratili početkom januara. Za nju i decu jedan od prioriteta je bio da se deca upišu u školu, da ne gube godinu. Stariji sin je trebao da se upiše u 8. razred, a mlađi u 5. Problem je bio to što je škola u Nemačkoj za polugodište dala samo opisne ocene. Školi su bile potrebne brojčane ocene, pre svega za dečaka u 8. razredu, kome je mala matura bila blizu. EHO je kontaktirao školu u Nemačkoj da nam napišu svedočanstva i sa brojčanim ocenama. Škola nam je poslala svedočanstva, porodica nabavila pečat *Apostille*, EHO je platila prevod sudskog tumača i sve je to obavljeno za 1,5 mesec. Stariji sin je sad završio osnovnu školu. Porodica je još uvek korisnik našeg programa.

5. Pronalaženje stambenog prostora uz solidarnost građana, nabavljanje ličnih isprava i nastavak školovanja

S. je samohrani roditelj troje dece i osoba oštećenog sluha, koja se u proleće 2017. godine, zajedno sa svojom porodicom, dobrovoljno vratila iz Nemačke u Novi Sad. Porodica je pre odlaska u Nemačku živela u stanu koji im je dodelio Centar za socijalni rad. Međutim, po povratku iz Nemačke izgubili su taj status, te je porodica bila primorana da živi kod rođaka i da se stalno seli od kuće do kuće. Dodatno otežavajući faktor je predstavljala činjenica da je porodica bila prijavljena u Žablju, a da sada nisu mogli da se vrate tamo. U nekom mo-

mentu porodica je bila bez smeštaja, hrane, higijene, a troje školske dece nije bilo uključeno u školski sistem. Novačanu socijalnu pomoć i dečiji dodatak nisu mogli da ostvare zbog nepohađanja škole i nemanja adrese boravka u Novom Sadu. Nakon kontaktiranja EHO i identifikovanja potreba porodice, lokalna saradnica je pristupila procesu integracije porodice i obezbeđivanju podrške kroz projekat. Porodica je uz podršku lokalne saradnice uspela da pronađe napuštenu i staru kuću u Novom Sadi i odlučila da se privremeno nastani tu. Mobilizacija lokalne zajednice je išla preko društvenih mreža i građani Novog Sada su im donirali različite polovne stvari (ormare, kuhinju, sto, stolice, krevete, veš mašinu, police, itd) koju je EHO prikupio zajedno sa porodicom. Velika uključenost građana u humanitranu akciju i pomoć je pokazatelj da građani saosećaju sa povratničkim porodicama pogođenim siromaštvom i onima koji su u potrebi i problemu. Pored nabavke alata za građevinske i molerske radove za S, kroz projekat je dobio i podršku u vidu nabavke sanitarija za kupatilo, električnih uređaja, drva za ogrev i higijenskih paketa. Takođe, deca su informisana i usmerena na završetak školovanja u okviru škole za obrazovanje odraslih „Sveti Sava”. Pribavljanje izvoda iz matične knjige rođenih, uverenja o državljanstvu, kao i plaćanje taksi za obezbeđivanje ličnih karata porodice podržano je od strane EHO i samog projekta.

6. Mobilisanje lokalne zajednice, materijalna podrška, uključivanje nadležnih institucija, obezbeđivanje pristupa uslugama socijalne i zdravstvene zaštite

Porodica X ima 6 članova i trenutno živi u Lačarku, selu blizu Sremske Mitrovice. U periodu od juna 2015. do juna 2016. godine porodica je otišla u azil u Nemačku zbog loših egzistencijalnih uslova u kojima su bili u Srbiji. Tokom boravka u Nemačkoj primali su socijalnu pomoć. Nakon što im je odbijen zahtev za azil, porodica je deportovana za Srbiju. Nakon identifikovanja porodice i njihovih urgentnih potreba od strane lokalnog saradnika, porodica je detaljno informisana o pravima i dostupnim uslugama. Kao primarna se ukazala potreba za hranom jer je porodica primala socijalnu pomoć, ali ne i dečiji dodatak. Takođe, za dvoje školske dece trebalo je obezbediti neophodan školski pribor i obuću. Smeštaj su pronašli u kući koja pripada ocu nosioca porodice X. Podrška je trajala od novembra do juna 2017. godine (8 meseci) i za to vreme porodica je od EHO dobijala hranu i higijenska sredstva u vrednosti od 200 evra mesečno. U prva dva meseca saradnje porodica je snabdevena sa ukupno 4 kubna metra isečenih drva za ogrev, a koja su bila neophodna tokom zimskog perioda. Okrećena im je i soba. Podrška porodici je bila i u vidu mobilizacije resursa lokalne zajednice i uspostavljanja saradnje sa institucijama zdravstvene i socijalne zaštite. U saradnji sa Gradskom upravom za zdravstvenu i socijalnu zaštitu dobijeno je ubrzano rešenje za dobijanje dečijeg dodatka od početka školske 2016/2017. godine, pri čemu su im lica zaposlena u pomenutoj upravi maksimalno izašla u susret. Takođe, u saradnji sa Domom zdravlja u Sremskoj Mitrovici i ginekološkim odeljenjem zakazani su besplatni medicinski pregledi pojedinih članova porodice i obezbedena im je adekvatna terapija i lekovi.

